

JOGI GONDOLKODÁS ÉS JOGI FEJLŐDÉS A KÍNAI NÉPKÖZTÁRSASÁGBAN 1949-2008 (2nd tervezet)

Albert H.Y. Chen

Kínában és Vietnamban sok a közös vonás. Civilizációtörténeti szempontból Kína Koreával és Vietnámmal, valamint bizonyos mértékig Japánnal együtt a kelet-ázsiai konfuciánus kultúrkörhöz tartozónak tekinthető. A kínai és a vietnami kommunizmus modern kori története között is feltűnő a hasonlóság. A saját kommunista forradalmak sikere után a fejlődési modell megválasztásában mindkét ország a Szovjetunió erős befolyása alatt állt, bár a maoista Kína az 1950-es évek után tudatosan döntött úgy, hogy letér a szovjet útról. Az elmúlt évtizedekben ismét mindkét ország a gazdasági reformok útjára lépett a privatizáció, a piacositás és a világgazdaság felé való nyitás irányába, és ezáltal látványos gazdasági növekedést ért el. Kínában ez az út a Kínai Kommunista Párt Tizenegyedik Központi Bizottságának 1978 decemberében tartott híres harmadik plénumával kezdődött, amely elfogadta a *gaige kaifang* (reform és nyitás) új politikáját. Vietnamban ugyanilyen irányú utat jelzett a Vietnami Kommunista Párt hatodik nemzeti kongresszusa által 1986 decemberében meghirdetett új politika, a *doi moi* (felújítás).¹

A Kínai Kommunista Párt és a kormány Kína új politikáját a fejlődésnek a "szocializmus kínai jellemzőkkel" címkét.² Azonban,

¹ Peerenboom rámutat, hogy "Vietnam szorosan követte a kínai gazdasági, jogi és politikai reformokat, és külföldi befektetési rendszerét Kína mintájára alakította ki": Randall Peerenboom, *China Modernizes: Threat to the West or Model for the Rest?* Oxford: Oxford University Press, 2007, 9. o.

² Lásd a Kínai Kommunista Párt alkotmányának legutóbbi változatát (2007), a *Zhongguo-ban*.

A "kapitalizmus kínai sajátosságokkal" - a kínai gazdasági reformról nemrégiben megjelent könyv címe³ - valószínűleg realisabb leírás. Hasonlóképpen, kialakult egy új kapitalizmus vietnami jellemzőkkel. Mind a kínai, mind a vietnami gazdaságot az állami tulajdonú vállalatok és a hazai és külföldi tőkéből finanszírozott magánvállalkozások egyidejű létezése jellemzi. A két nemzet legfőbb "szocialista" jellemzője a politikai hatalom monopóliuma az adott kommunista párt által, amely szilárdan ellenőrzi az államapparátus minden szervét és a fontos társadalmi szervezeteket, és amely következetesen mindent megtett annak érdekében, hogy elkerüljön minden olyan politikai liberalizációt, amely a nyugati típusú többpárti demokrácia bevezetéséhez vezethetne. Az alapvető politikai változások ilyen mértékű elutasítása ellenére mind Kína, mind Vietnam olyan jogi reformokba kezdett, amelyek e könyv tárgyát képezik.

Kína kacskaringós jogtörténelmet élt át, ami maga is része a kínai jog kacskaringós történetének a modern korban. A modern kínai jogot a múlttal való radikális szakítás jellemzi.⁴ A kínai dinasztikus birodalmaknak korábban kidolgozott jogi kódexek és magasan fejlett közigazgatási bürokráciájuk volt,⁵ de ahogy a császári uralom az 1911-es forradalommal véget ért, a kínai jog egy új korszakba lépett.

gongchandang zhangcheng (A Kínai Kommunista Párt alkotmánya), Peking: Renmin Press, 2007.

³ Yasheng Huang, *Kapitalizmus kínai jellemzőkkel*: Cambridge: *Vállalkozás és állam*, Cambridge: Cambridge University Press, 2008.

⁴ Lásd általában Jianfu Chen, "A kínai jog átalakulása - a formális jogtól a szubsztanciális jogig" (2007) 37 *Hong Kong Law Journal* 689.

⁵ Lásd általában Derk Bodde és Clarence Morris, *Law in Imperial China*, Cambridge, Mass: Wallace Johnson, ford., *The Tang Code*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 1979; William C. Jones, *The Great Qing Code*, Oxford: *The Great Qing Code*: Clarendon Press, 1994.

(saját múltjával kapcsolatos) kétségek, bizonytalanságok és a nyugatiasodás, modernizáció és újjáépítés kísérleteinek korszakát, először a köztársasági korszakban a kontinentális Európából és Japánból,⁶ majd a KNK első éveiben a Szovjetunióból merítve inspirációt.⁷ A Kínai Köztársaság nacionalista párti rezsimje az 1920-as évek végén és az 1930-as évek elején a kontinentális európai jog mintájára meglehetősen kifinomult (polgári, büntető- és eljárásjogi) kódexeket hozott létre.⁸ Ezek a törvénykönyvek - különböző módosításokkal - ma is hatályban vannak Tajvanon.⁹ A Kínai Népköztársaság 1949-es megalakulásakor azonban a kínai kommunisták úgy döntöttek, hogy teljesen eltörlik a nacionalista rezsim törvényeit és jogrendszerét. Az 1950-es évek közepén tett rövid kísérlet után, hogy a Szovjetunió által gyakorolt szocialista törvényesség mintájára új szocialista törvényességet hozzanak létre, Kínában két évtizeden át romlott a törvényesség színvonala, ami az 1966-1976 közötti kulturális forradalom idején a teljes törvénytelenységben végződött (amit valójában jó dologként dicsérték).¹⁰

1978-ban kezdődött a "reform és nyitás" dengista korszaka. Az elmúlt harminc év nemcsak a gyors gazdasági fejlődést hozta magával Kínában, hanem jelentős erőfeszítéseket is.

⁶ Lásd általában Herbert H.P. Ma, "General Features of the Law and Legal System of the Republic of China", in Herbert H.P. Ma, szerk., *Trade and Investment in Taiwan: The Legal and Economic Environment in the Republic of China*, Taipei: Institute of American Culture, Academia Sinica, 2.nd szerk. 1985, chap. 1.

⁷ Lásd általában Albert H.Y. Chen, "Socialist Law, Civil Law, Common Law, and the Classification of Contemporary Chinese Law", in J.M. Otto et al., szerk., *Law-Making in the People's Republic of China*, The Hague: Kluwer Law International, 2000, chap. 4.

⁸ Lásd a fenti 6. lábjegyzetet; Albert H.Y. Chen, *An Introduction to the Legal System of the People's Republic of China*, Hong Kong: LexisNexis, 3rd ed. 2004, chap. 3. fejezet ("The Legal History of Modern China").

⁹ Lásd a fenti 6. jegyzetet; Tay-sheng Wang, "Taiwan", in Poh-ling Tan, szerk., *Asian Legal Systems*,

Sydney: Butterworths, 1997, chap. 4.

¹⁰ Lásd Chen, op. cit. (lásd a fenti 8. pontot), chap. 3.

jogrendszerének újjáépítése és fejlesztése során.¹¹ Ezeket az erőfeszítéseket a jog és a jogi intézmények, valamint a jogállamiság értékének új és folyamatosan mélyülő megértése vezérelte és tükrözte a kínai tudományos és kormányzati elit részéről¹², amely a lakosság, a civil társadalom és a tömegmédiá körében is elterjedt és behatolt. Ennek a fejezetnek az a célja, hogy megvizsgálja a jogi gondolkodás történetét a KNK-ban, és áttekintse, hogy ez a gondolkodás hogyan eredményezett "epikus történelmi méretű eseményt"¹³ - ezt a kifejezést William Alford, a Harvard Law School professzora használta Kína "kulturális forradalom utáni jogfejlesztési projektjének" leírására.¹⁴

Ez a fejezet a bevezetéstől eltekintve a következő részekre tagolódik. Az I. rész a KNK jogtörténetét több időszakra osztja, és az egyes időszakok jogi gondolkodását ismerteti. A "jogi gondolkodás" itt mind a Kínai Kommunista Párt és a KNK kormányának hivatalos gondolkodására vagy ideológiájára, mind pedig a tudósok körében kialakult gondolkodásra utal, amely szorosan kapcsolódott a hivatalos gondolkodáshoz és kölcsönhatásban állt azzal. A II. rész áttekinti a főbb jogi fejleményeket Kínában, beleértve mind a törvényalkotást, mind a jogi intézmények kiépítését. A III. rész az elmúlt három évtized kínai jogfejlesztési projektjének jellemzőiről és eredményeiről, valamint korlátairól szól. Végül a IV. rész néhány záró megjegyzést tartalmaz.

¹¹ Lásd általában Randall Peerenboom, *China's Long March Toward Rule of Law*, Cambridge: Cambridge University Press, 2002.

¹² Lásd általában Albert H.Y. Chen, "Toward a Legal Enlightenment: Discussions in Contemporary China on the Rule of Law" (1999) 17 *UCLA Pacific Basin Law Journal* 125.

¹³ William P. Alford, "Egy második nagy fal? China's Post-Cultural Revolution Project of Legal Construction" (1999) 11(2) *Cultural Dynamics* 193-213, 193-ban.

¹⁴ *Ibid.*, 193. o.

I Jogtörténet és jogi gondolkodás

1949-1956. Mielőtt a Kínai Kommunista Párt (KKP) 1949-ben átvette a kormányzást és létrehozta a Kínai Népköztársaságot, már közel három évtizede létezett, és már rendelkezett tapasztalatokkal Kína egyes részeinek irányításában.¹⁵ Így bár a KNK megörökölte a korábbi nacionalista rezsim jogrendszerét és annak minden törvényét, jogi gondolkodása és gyakorlata 1949 után nem a semmiből épült fel, hanem a kommunista hagyományok folytatása és továbbfejlesztése volt. A Szovjetunió hatása is jelentős volt az 1950-es években, amikor a Kínai Népköztársaság a Szovjetuniót vette példaképül mind a gazdasági, mind a jogi fejlődésben. A szovjet típusú politikai és jogrendszert és a szocialista törvényességet az 1954-es alkotmány, a KNK első alkotmánya vezette be Kínában. Például a kínai népi kongresszusok és ügyészségek rendszerének megvolt a szovjet megfelelője.¹⁶ Az 1950-es években megkezdődött a polgári jogi, büntetőjogi és büntetőeljárás kódexek kidolgozásának munkája. Elkezdett kialakulni a jogászok rendszere.¹⁷ 1956-ban a KKP nyolcadik nemzeti kongresszusa mind a gazdasági modernizációt, mind a jogrendszer fejlesztését a nemzet által követendő fontos célként erősítette meg. A kínai kommunista gondolkodás ebben az időben felismerte, hogy a jogrendszer kiépítése szükséges mind a gazdasági fejlődéshez, mind a nép "demokratikus jogainak" védelméhez.¹⁸ Dong Biwu, egy

¹⁵ Lásd pl. W.E. Butler, szerk., *The Legal System of the Chinese Soviet Republic 1931-1934*, Dobbs Ferry, New York: Transnational Publishers, 1983; Zhang Xipo, szerk., *Geming genjudi fazhishi (A forradalmi bázisok jogtörténete)*, Kaifeng: Henan University Press, 1999.

¹⁶ Lásd Chen, op. cit. (lásd a fenti 7. pontot).

¹⁷ Lásd általában: Wu Jianfan, "Building New China's Legal System" (1983) 22 *Columbia Journal of Transnational Law* 1.

¹⁸ Lásd Chen Jingliang, szerk., *Dangdai Zhongguo falü sixiangshi (The History of Contemporary Chinese Legal Thought)*, Kaifeng: Henan University Press, 1999, 21-25. o.; Cheng Liaoyuan, *Cong fazhi dao*.

a KKP vezetésének vezető jogásza, azt szorgalmazta, hogy az állami szervezeteknek a törvénnyel összhangban kell eljárniuk, és a KKP tagjainak vezető szerepet kell vállalniuk a törvények betartásában. A jogi normáknak az emberek körében való népszerűsítése céljából "jogi oktatási propagandát" is támogattak. A kínai jogi gondolkodást ebben az időszakban a "népi demokrácia jogrendszerének koncepciója" (*renmin minzhu fazhi guan*) kifejezés foglalja össze.¹⁹

1957-1976. A KNK politikai és jogtörténete 1957-ben hirtelen fordulatot vett az akkori jobboldali ellenzéki mozgalommal. Ebben a politikai mozgalomban számos jogászt és más, a jogi területen dolgozó személyt tisztogattak meg. Azokat, akik a jogállamiság és a törvényesség normáinak javítását szorgalmazták a "Száz Virág kampány" során (amelyben Mao a szólásszabadságot szorgalmazta), amely közvetlenül a Jobboldal-ellenes mozgalom előtt zajlott, azzal vádolták, hogy "a törvényt a párttal szembeni ellenálláshoz használják fel".²⁰ Az olyan elveket, mint a törvény előtti egyenlőség, a bírói függetlenség és a büntetőeljárásban a vádlottak azon joga, hogy ügyvédek védjék őket, mind kritizálták, mint reakciós burzsoá eszméket, amelyeket el kell utasítani. Mao Ce-tung még azt is mondta, hogy "az emberuralomra van szükség, nem pedig a joguralomra".²¹ 1957 után a jogalkotási tevékenység és a jogi tudományosság egyaránt visszaesett. A helyzet még rosszabbá vált, amikor Mao 1966-ban elindította a "kulturális forradalmat".²² Mao

fazhi (A jogrendszerrel a jogállamiságig), Peking: Law Press, 1999, pp. 5-7.

¹⁹ Chen, op. cit. (lásd a fenti 18. pontot), 21. o.

²⁰ Lásd Wu, op. cit. (17. o.); Chen, op. cit. (a fenti 18. hivatkozással), 25-26., 157-166. o.; Cheng, op. cit. (a fenti 18. hivatkozással), 7-10. o. Lásd általában: Guo Daohui et al., szerk., *Zhongguo dangdai faxue zhengming shilu (Jurisztikai viták a mai Kínában)*, Changsha: Hunan Renmin Press, 1998.

²¹ Cheng, op. cit. (lásd a fenti 18. pontot), 9. o.

²² Lásd Chen, op. cit. (a fenti 18. hivatkozással), 26., 175-203. o.; Cheng, op. cit. (a fenti 18. hivatkozással), 10-11. o.

nyíltan kiállt amellett, hogy a forradalmi erőszakot és a proletariátus diktatúráját nem kell jogi korlátok közé szorítani.²³ A törvénytelenéget jónak tartották a kulturális forradalom korszakában - a jogi nihilizmus, a tömeges gyilkosságok és verések, valamint az emberi jogok mindenféle megsértésének korszakában.²⁴

1977-1981. A KNK történetében a legfontosabb fordulópont 1976-ban következett be Mao Ce-tung halálával és a "négyek bandájának" (Csiang Csing, Mao felesége és három másik ultrabaloldali vezető) bukásával. Mao utódja, Hua Guofeng átmeneti vezetése alatt 1978 elején új alkotmányt hirdettek ki, amely felváltotta az 1975-ös ultrabaloldali alkotmányt. 1978 végén Deng Hsziao-ping került hatalomra, mint Kína legfőbb vezetője. Politikáját a KKP a KKP Tizenegyedik Központi Bizottságának immár legendássá vált Harmadik Plenumán fogadta el. Deng politikájának sarokköve a "reform és nyitás" (a külvilág felé) (vagy "reform és nyitott ajtó", kínaiul *gaige kaifang*) volt a gazdasági fejlődés előmozdítása érdekében, valamint az osztályharc maoista törekvésének feladása a kommunista társadalom építésének eszközeként. A dengista gondolkodás és politika fontos jogi komponenst is tartalmazott, amely a "szocialista demokrácia" (*shehui zhuyi minzhu*) és a "szocialista törvényesség" (vagy "szocialista jogrendszer") (*shehui zhuyi fazhi*) kialakítására való törekvés volt. Ezzel kapcsolatban Deng 1978 decemberében híres beszédet mondott²⁵, amelynek fő tartalma beépült a

²³ Cheng, op. cit. (lásd a fenti 18. pontot), 9-11. o.

²⁴ Lásd Wu, op. cit. (lásd a fenti 17. pontot).

²⁵ A beszéd kínai szövegének vonatkozó részét (a jog és a demokrácia kérdéseiről) lásd: *Deng Xiaoping wenxuan (Deng Xiaoping válogatott művei)*, 2. kötet, Peking: Renmin Press, 1994, 146-147. o., magyarul: Deng Feng Deng, 1994.

a harmadik plenáris ülés közleménye:

A népi demokrácia védelme érdekében feltétlenül meg kell erősíteni a szocialista jogrendszert, hogy a demokráciát rendszerezzék és törvénybe foglalják oly módon, hogy biztosítsák a demokratikus rendszer és e törvények stabilitását, folyamatosságát és teljes tekintélyét; legyenek törvények, amelyeket az embereknek követniük kell, ezeket a törvényeket be kell tartani, végrehajtásuknak szigorúnak kell lennie, és a törvényszegőkkel szemben fel kell lépni.²⁶

Az 1978. decemberi harmadik plénum a gazdasági, politikai és jogi reformok korszakát nyitotta meg Kínában. Az 1978-at közvetlenül követő években a jogi gondolkodás reneszánsza következett be. Sok jogtudóst, akiket húsz évvel ezelőtt a jobboldali ellenes mozgalomban vagy tíz évvel ezelőtt a kulturális forradalomban tisztogattak meg, most rehabilitáltak, és újra taníthattak és kutathattak az újonnan megnyitott jogi iskolákban és jogi kutatóintézetekben. Számos olyan joggal kapcsolatos témát, amely az 1950-es évek vége óta "tiltott zóna" volt az egyetemi írás, tanítás és vita terén, most szabadon lehetett megvitatni és vitatni. Például az 1970-es évek végén és az 1980-as évek elején a kínai jogi értelmiségiek között az egyik legélénkebb vita az emberuralom és a jogállamiság kérdéséről folyt. Három gondolkodási iskola alakult ki e tekintetben, és vitatkozott egymással. Az egyik a jogállamiságot, a másik a jogállamiság és az emberuralom szintézisét, a harmadik pedig a "szocialista törvényességet", valamint a "jogállamiság" és az "emberuralom" kifejezések teljes elhagyását szorgalmazta.²⁷ Az újjáéledt tudományos viták további témái közé tartozott a törvény előtti egyenlőség elve, a jog

²⁶ A kínai fordításom a *Shiyijie sanzong quanhui yilai zhongyao wenxian xuandu (Válogatott dokumentumok a Tizenegyedik Központi Bizottság harmadik plénuma óta eltelt időszakból)*, 1. kötet, Peking: Renmin Press, 1987, 11. o.

²⁷ Lásd *Fazhi yu renzhi wenti taolunji (Összegyűjtött esszék a jogállamiságról és az emberuralomról)*, Peking: Cheng, op. cit. (lásd fentebb a 18. pontot), 2. fejezet.

tükrözi az osztályérdekeket és az osztályharcokat, illetve a társadalomban mindenki közös érdekét, valamint a forradalom előtti korszak kapitalista jogának és jogi intézményeinek "örökölhetőségét" a szocialista államban.²⁸

1982-1991. Az 1982-ben elfogadott új alkotmány, a Kínai Népköztársaság negyedik alkotmánya (amely - az 1988-ban, 1993-ban, 1999-ben és 2004-ben bevezetett négy módosítással - ma is hatályos) tovább támogatta a törvényességet Kínában, és tükrözte a Mao utáni uralkodó elit jogi gondolkodását. Az 1982-es alkotmány az állampolgári jogok témáját a 3. fejezetből (amelyben mindhárom korábbi alkotmány rendelkezett az állampolgári jogokról) a 2. fejezetbe helyezte át, azzal a szándékkal, hogy nagyobb hangsúlyt adjon ennek a témának. Az 1982-es alkotmányban visszaállították a polgárok törvény előtti egyenlőségének és a bírói hatalom független gyakorlásának elvét, amelyek már az 1954-es alkotmányban is léteztek, de az 1975-ös és 1978-as alkotmányokból eltűntek.²⁹ A törvényesség elvét az 5. cikkelyben rögzítették, amely többek között kimondja, hogy "az állam fenntartja a szocialista jogrendszer egységét és méltóságát"; "minden állami szerv, a fegyveres erők, minden politikai párt és közjogi szervezet, valamint minden vállalkozás és intézmény köteles betartani az Alkotmányt és a törvényeket"; "egyetlen szervezet vagy egyén sem élvez kiváltságot az Alkotmányon vagy a törvényeken kívül". Az az elv, hogy a KKP-nek a törvényen belül kell működnie.

az Alkotmány és a törvény keretein belül is megerősítették az új 1982-es

²⁸ Lásd Chen, op. cit. (a fenti 18. hivatkozással), 230-234., 240-242. o.; Liu Xuebin et al., "Chinese Legal Theory in the Three Decades of Reform and Opening: 1978-2008" [2008] 5 *Fazhi yu shehui fazhan (Legal System and Social Development)* 3-36. o., különösen a következő oldalakon. 4, 8-9.

²⁹ Lásd az 1982-es alkotmány 33. és 126. cikkét, valamint az 1954-es alkotmány 78. és 85. cikkét. Az 1982 előtti alkotmányok szövegét lásd: Chen Hefu, szerk., *Zhongguo xianfa leibian (Kínai alkotmányok gyűjteménye)*, Peking: Kínai Társadalomtudományi Akadémia Kiadó, 1980.

maga a KKP alkotmánya. A hivatalos álláspont az volt, hogy a KKP vezeti a népet a törvényalkotásban, és vezeti a népet a törvény betartásában és betartatásában is. A törvényt a párt vezetésével az emberek alkotják; a párt politikáját a párt Országos Népi Kongresszusán és annak Állandó Bizottságában zajló törvényalkotási folyamatokon keresztül emelik jogi rendelkezésekké. Így magyarázható, hogy nincs ellentét a pártvezetés elve és a törvény elsőbbsége között. A párt és a törvény közötti kapcsolatnak ezt a nézetét a kínai vezetés az 1980-as évek eleje óta következetesen képviseli, és ma is ez a hivatalos álláspont.³⁰

Az 1982-es alkotmány elfogadása után a kínai jogi és politikai gondolkodás fejlődésének következő mérföldköve a KKP tizenharmadik nemzeti kongresszusa volt 1987-ben, amikor Zhao Ziyang volt a párt főtitkára. Ezen a pártkongresszuson³¹ kidolgozták a "szocializmus előkészítő szakaszának" elméletét. Azt mondták, hogy Kína még mindig egy ilyen szakaszban van, ami azt jelentette, hogy a szocialista eszmék még nem valósulhatnak meg teljes mértékben, és az ortodox marxista tanok Kína körülményeihez való igazítására van szükség. Például a szigorúan tervezéskor helyett Kínának a szocialista "árugazdaság" (*shangpin jingji*) elemeit kellene bevezetnie. Ebben az összefüggésben a jog és a jogrendszer szerepe a következő volt

³⁰ Lásd Albert H.Y. Chen, "The Developing Legal System in China" (1983) 13 Hong Kong Law Journal 291-315, 309-313. o.; Chen, op. cit. (lásd a fenti 18. pontot), 26-27., 34-36. o.; a kínai kormány fehér könyve *Kína erőfeszítéseiről és eredményeiről a jogállamiság előmozdítása terén* (2008), www.china.org.cn/government/news/2008-02/28/content_11025486.htm (utolsó látogatás 2009. május 4-én).

³¹ Lásd Zhao Ziyang, *Yanzhe you Zhongguo tese de shehui zhuyi daolu qianjin: zai Zhongguo gongchandang di shisanqi quanguo daibiao dahui shang de baogao* (Marching on the Path of

Socialism with Chinese Characteristics: Report at the 13th National Congress of the Chinese Communist Party), Hong Kong: Sanlian shudian, 1987; *The 13th Party Congress and China's Reforms*, Beijing: Beijing Review, 1987.

hangsúlyozta. A pártkongresszus elfogadta Deng gondolatát, miszerint "egyik kézzel a (gazdasági) építésen, a másikkal a jogrendszeren kell dolgozni" (*yishou zhua jianshe, yishou zhua fazhi*),³² , és a gazdasági törvények rendszerének (*jingji fagui tixi*) kidolgozására szólított fel. Deng "egy központ és két alapvető pont" gondolata szerint³³ a KKP egyetlen központi feladata Kína gazdasági építése volt, és ennek eléréséhez két alapvető ponthoz kellett ragaszkodni: ragaszkodni a "négy sarkalatos elvhez" (a gyakorlatban a legfontosabb a KKP vezetése)³⁴ , és ragaszkodni a "reformhoz és nyitáshoz".

A tizenharmadik pártkongresszus után és az 1989-es Tiananmen-tragédia előtt az 1970-es évek vége óta újjáéledni kezdő jogtudomány a fejlődés csúcspontjára ért. A joggal kapcsolatos kérdésekről folytatott tudományos viták vitalitását jól példázza az 1988-ban indult nagy vita arról, hogy a jog fogalmát a jogi gondolkodás legalapvetőbb kategóriájának kell-e elismerni, és hogy a jogot és a jogrendszert jogközpontúnak vagy kötelességközpontúnak kell-e érteni, vagy a jogok és kötelességek kombinációjából álló, a jogi gondolkodás számára egyaránt alapvető jogként kell-e felfogni.³⁵ Ugyanakkor az 1988-as alkotmánymódosítás liberalizálta a föld állami tulajdonának fogalmát, lehetővé téve, hogy a "földhasználati jogokat" a

³² *Deng Xiaoping wenxuan (Deng Xiaoping válogatott művei)*, 3. kötet, Peking: Renmin Press, 1993, 154. o.; Zhao, op. cit. (31. o.), 42. o.

³³ Zhao, op. cit. (31. o.), 11-12. o.

³⁴ A másik három alapelv a szocialista úthoz, a népi demokratikus diktatúrához, valamint a marxizmus-leninizmushoz és a Mao Ce-tung gondolathoz való ragaszkodás. A "négy alapelvet" a Kínai Népköztársaság alkotmánya és a Kínai Kommunista Párt alapszabálya is említi.

³⁵ Lásd Liu, op. cit. (a fenti 28. hivatkozással), 10-11. o.; Albert H.Y. Chen, "Developing Theories of Rights and Human Rights in China", in Raymond Wacks, szerk., *Hong Kong, China and 1997: Essays in Legal Theory*, Hong Kong: Hong Kong University Press, 1993, chap. 5.

állam által magánfejlesztőknek és a piacon való forgalmazásra.³⁶

Az 1989. júniusi "ellenforradalmi lázadás" leverését a baloldali ideológia újjáéledése követte, és a liberális jogi gondolkodás gyanússá vált a "burzsoá liberalizáció" felé való hajlam miatt, amelynek kritikája korábban, 1986-ban a liberális gondolkodású Hu Yaobang pártfőtitkár bukását okozta. Ez a baloldali irányzat azonban átmenetinek bizonyult. 1991-ben az Államtanács Tájékoztatási Hivatala közzétette az első "Fehér Könyvet", amelyet a következő években még számos fehér könyv követett. Az első Fehér Könyv az emberi jogokról szólt.³⁷ Addig az emberi jogok fogalmát a kínai kormány és a legtöbb kínai tudós régóta elutasította, mint burzsoá eszmét és jelszót, amely nem volt releváns egy szocialista államban. Az 1991-es Fehér Könyv azonban fordulatot hajtott végre azzal, hogy rehabilitálta az emberi jogok fogalmát és diskurzusát, és azt állította, hogy a kínai nép számára, akárcsak a világ többi népe számára, az emberi jogok nemes eszményeket képviselnek, amelyek fokozatos megvalósításáért érdemes küzdeni. Úgy véljük, hogy az emberi jogok nyelvezetének a Fehér Könyvben való felvállalása nagyrészt stratégiai lépés volt, hogy megvédje Kínát az 1989-es események fényében Kína emberi jogi teljesítményét ért nemzetközi kritikákkal szemben. Akárhogy is, visszatekintve az emberi jogi diskurzus legitimitásának ez az új hivatalos elismerése fontos pozitív lépésnek bizonyult a kínai jogi gondolkodás fejlődésében,³⁸ amely végül a 2004-es alkotmánymódosításban csúcsonyult ki.

³⁶ Az 1982-es alkotmány és későbbi módosításainak kínai szövegét lásd: *Zhonghua renmin gongheguo xianfa (A Kínai Népköztársaság alkotmánya)*, Peking: Law Press, 2004.

³⁷ *Emberi jogok Kínában*, www.china.org.cn/e-white/7/index.htm (utolsó látogatás 2009. május 4-én).

³⁸ Lásd Chen, op. cit. (35. o.); Albert H.Y. Chen, "Human Rights in China: A Short Historical

az alábbiakban tárgyaljuk.

1992-1995. Az 1989-es Tiananmen-tragédiát hamarosan más, a világot megrázó események követték, amelyek gyorsan a kommunizmus drámai összeomlásához vezettek Kelet-Európában, majd a Szovjetunióban, amely a szétesés sorsára jutott. Az 1990-es években egy ideig úgy tűnt, hogy a KKP leállítja a "reform és nyitás" politikáját, hogy megvédje magát a kommunizmus világméretű hanyatlási tendenciájától és biztosítsa önmaga túlélését. Deng Hsziao-ping, aki még mindig Kína legfőbb vezetője volt, noha Csiang Zemin követte Zhao Ziyangot a párt főtitkáráként, 1992-ben merész lépést tett, hogy a kommunista rendszert Kínában nem a "reform és nyitás" politikájának leállításával vagy visszafordításával, hanem a gazdasági reformok fokozásával és elmélyítésével tartsa fenn. Az 1992-es, mára már legendássá vált dél-kínai "körútja" során tartott számos beszédében³⁹ Deng kijelentette, hogy a piacgazdaság nem a kapitalizmus monopóliuma, és hogy a szocializmus nem feltétlenül tervgazdaságot jelent, hanem lehetséges és legitim (különösen a szocializmus kezdeti szakaszában), hogy Kína szocialista piacgazdaságot működtessen. A szocialista piacgazdaságnak ezt a koncepcióját, amelyet ma a kínai sajátosságokkal rendelkező szocializmus dengista elméletének kulcsfontosságú összetevőjeként tartanak számon, a KKP 1992-ben, a tizennegyedik nemzeti kongresszuson hivatalosan is elfogadta, majd az 1993-as alkotmánymódosítással beiktatták a kínai alkotmányba.

A szocialista piacgazdaság fejlődésének hivatalos megnevezése a

Review", in Raymond Wacks, szerk., *Human Rights in Hong Kong*, Hong Kong: Oxford University Press, 1992, chap. 5.

³⁹ Lásd Jin Chunming, *Zhonghua renmin gongheguo jianshi (1949-2004) (A Kínai Népköztársaság rövid története 1949-2004)*, Peking: Zhonggong dangshi Press, 2007, chap. 35.

A kínai gazdasági reformok célja a kínai tudósok és értelmiségiek jogi diskurzusának újabb hulláma előtt nyitotta meg az utat. A leggyakrabban tárgyalt téma ebben az időben az a tézis volt, hogy a szocialista piacgazdaság "jogrendszeren alapuló gazdaság" (*fazhi jingji*) vagy "jogállami gazdaság"⁴⁰ (*pinyin* románosításban szintén *fazhi jingji*, de a *fazhi* itt a "jogállamiságot" jelenti, nem pedig a "jogrendszert"). Azzal is érveltek, hogy egy ilyen piacgazdaság működésének elősegítése érdekében a magánjog - amelyet eddig viszonylag elhanyagoltak Kínában...

-- fontos volt, és aktívan fejleszteni kell.⁴¹

A jog fontosságát a szocialista piacgazdaság számára a hivatalos pártdokumentumok is hangsúlyozták. A XIV. pártkongresszus 1992-es jelentése a jogalkotási munka megerősítésére szólított fel, különösen a gazdasági kérdésekkel kapcsolatos törvények megalkotása terén. A KKP Tizennegyedik Központi Bizottságának 1993-ban tartott harmadik plenáris ülése hangsúlyozta, hogy a szocialista piacgazdaságban a gazdasági szabályozás érdekében a korábbinál nagyobb mértékben támaszkodnak majd a jogi eszközökre, ezért a gazdasági kérdésekkel kapcsolatos jogalkotási munka felgyorsítására szólítottak fel. Célul tűzte ki azt is, hogy a szocialista piacgazdaságnak megfelelő jogrendszer "előzetes kialakításának" (*chubu jianli*) munkáját a század végéig be kell fejezni.⁴²

⁴⁰ Cheng, op. cit. (lásd a fenti 18. pontot), chap. 4.

⁴¹ Lásd Albert H.Y. Chen, "The Developing Theory of Law and Market Economy in Contemporary China", in Wang Guiguo és Wei Zhenying, szerkesztők, *Legal Developments in China: Hong Kong*: Sweet and Maxwell, 1996, 3-20. o., 11-12. o., 3-20. o., Hong Kong: Sweet and Maxwell, 1996.

⁴² Lásd Zhou Yezhong és Yi Shiguo, "A kínai szocialista törvényhozási rendszer fejlődése és felülvizsgálata: Three Decades of Reform and Opening" [2008] 4 Faxue luntan (Legal Forum) 13-20; Cheng, op. cit. (a fenti 18. hivatkozással), 131. o.

1996-2002. 1996 a kínai jogról való hivatalos gondolkodás fejlődésének egy újabb szakaszát jelzi, amely a jogról szóló tudományos diskurzus újabb hullámát ösztönözte. 1996 februárjában Jiang Zemin, a Kínai Népköztársaság elnöke és KKP főtitkára nagy nyilvánosságot kapott beszédet tartott az "ország törvényes irányításának" (*yifa zhiguo*) fontosságáról.⁴³ Rámutatott, hogy az "ország jog szerint való kormányzása" a társadalmi fejlődés fontos jele, és annak a fokának, hogy egy társadalom mennyire tekinthető civilizáltnak, valamint a modern szocialista állam felépítésének szükséges feltétele. 1996 márciusában az Országos Népi Kongresszus elfogadta a "Kilencedik ötéves tervet és a 2010-ig tartó hosszú távú fejlesztések célkitűzéseinek vázlatát"; a dokumentum a nemzet által követendő célok között szerepelt "az ország jog szerinti kormányzása és a jogrendszeren alapuló szocialista állam felépítése" (*shehui zhuyi fazhi guojia*, ahol a *fazhi* a "jogrendszert" jelenti). 1996 áprilisában a Kínai Társadalomtudományi Akadémia Jogi Intézete konferenciát szervezett "az ország jog szerinti irányításáról és a szocialista jogállam (Rechtsstaat) felépítéséről" (*shehui zhuyi fazhi guojia*, ahol a *fazhi* a "jogállam" rövidítése).⁴⁴ Ez volt a kezdete annak a több éven át tartó élénk tudományos vitának, amely a jogállamiság jelentőségéről és jelentőségéről szólt Kína fejlődése szempontjából.⁴⁵ Az 1970-es évek végén és az 1980-as évek elején kialakult helyzettel ellentétben, amikor a jogállamiság és az emberuralom hívei vitatkoztak egymással, most, az 1990-es évek végén a tudományos közvélemény

⁴³ A beszéd kínai szövegét lásd: Liu Hainian, szerk., *Yifazhiguo jianshe shehuizhuyi fazhi guojia (Az országot a jog szerint kormányozni, szocialista jogállamot építeni)*, Peking: Kínai Jogi Rendszer Kiadó, 1996, pp. 1-5.

⁴⁴ A konferencián elhangzott előadásokat a Liu, op. cit. (43. o.).

⁴⁵ Lásd általában Chen, op. cit. (lásd fentebb a 12. pontot).

egyhangúlag támogatta a jogállamiságot.

A kínai tudósoknak sikerült meggyőzniük a hatóságokat arról, hogy a "szocialista jogállamot" mint fogalmat, kifejezést és szlogent előnyben kell részesíteni a "jogrendszeren alapuló szocialista állam" helyett.⁴⁶ Ennek azért volt nagy jelentősége, mert míg az utóbbi kifejezés a jognak az állam általi uralkodás eszközeként való használatát jelenti, addig az előbbi kifejezés úgy értelmezhető, hogy maga az állam az állam felett álló jognak van alárendelve, és az irányítja azt. Az 1997-es tizenötödik pártkongresszuson elfogadott jelentés hivatalosan is elfogadta az "ország jog szerinti kormányzásának és a szocialista jogállam (Rechtsstaat) felépítésének" politikáját. Ezt az elvet aztán az 1999-es alkotmánymódosítással a KNK alkotmányába is beírták. Kínai tudósok rámutattak, hogy ennek az elvnek az elfogadása nem kevesebbet jelent, mint alapvető és intézményes változást Kína kormányzási módjában, amely elősegíti a hosszú távú rendet és stabilitást Kínában.⁴⁷ A tizenötödik pártkongresszus 2010-et tűzte ki a kínai sajátosságokkal rendelkező szocialista jogrendszer kiépítésének alapvető befejezésének céldátumaként.

Az 1990-es évek vége és a XXI. század első évei a jogi gondolkodás virágzásának időszaka volt Kínában, nemcsak a jogállamiságról, hanem olyan kapcsolódó témákról is, mint az emberi jogok, az igazságügyi reform és az Alkotmány bírósági érvényesítése (vagy az Alkotmány "bírósági alkalmazása (*sifa hua*)", amely az Alkotmánybíróság által generált vita témája).

a Legfelsőbb Népi Bíróság által a *Qi Yuling*-ügyben kiadott híres értelmezés a

⁴⁶ Lásd Li Buyun, "Az ország törvény szerinti kormányzásának történelmi folyamata: Visszatekintés és kilátások" [2008] 4 Faxue luntan (Jogi Fórum) 5-12; Chen, op. cit. (a fenti 18. hivatkozással), 307-311. o.; Cheng, op. cit. (fentebb 18. sz.), chap. 7.

⁴⁷ Chen, op. cit. (a fenti 18. hivatkozással), 39-40. o.

2001. augusztus).⁴⁸ A Kínai Népköztársaság 1997-ben aláírta a Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát (amelyet később Kína ratifikált), 1998-ban a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányát (amelyet azonban a mai napig nem ratifikáltak), valamint 2001-ben csatlakozott a Kereskedelmi Világszervezethez (WTO), ami tovább ösztönözte a kutatást arra, hogy miként kellene megreformálni Kína jogi és igazságügyi rendszerét és törvényeit, hogy azok közeledjenek a nemzetközi normákhoz az emberi jogok, a kereskedelem, a kereskedelem, a beruházások és a szellemi tulajdon területén.

2002-ben tartották a KKP tizenhatodik pártkongresszusát. A kongresszusi jelentés⁴⁹ bevezette a "politikai civilizáció" (*zhengzhi wenming*) fogalmát, és azt javasolta, hogy a demokrácia, a jogállamiság és az emberi jogok mind a "politikai civilizáció" összetevői.⁵⁰ Ismét felszólítottak a szocialista jogépítés megerősítésére, és megerősítették azt a célt, hogy 2010-ig alapvetően be kell fejezni a kínai sajátosságokkal rendelkező szocialista jogrendszer kialakítását. Ami a KKP ideológiáját illeti, a tizenhatodik kongresszus a marxizmus-leninizmus kiegészítéseként bevezette a KKP alkotmányába Jiang Zemin "fontos gondolatát a "három képviseletről"⁵¹ ,

Mao Zedong gondolata és Deng Xiaoping elmélete.

⁴⁸ Lásd Kui Shen, "Az alkotmányos uralom korszakának kezdete? Reinterpreting China's "First Constitutional Case" (2003) 12 Pacific Rim Law and Policy Journal 199. A Legfelsőbb Népbíróságnak a Qi Yuling-ügyben adott bírói értelmezését azonban maga a bíróság helyezte hatályon kívül 2008 decemberében. Lásd a témával foglalkozó fórumot a [2009] 3 *Faxue* (Jogtudományi Havilap) 3-35. számában.

⁴⁹ A Kínai Kommunista Párt különböző országos kongresszusain elhangzott jelentések és dokumentumok kínai nyelvű szövegei a <http://cpc.people.com.cn/GB/64162> oldalon található (utolsó látogatás 2009. május 4-én).

⁵⁰ Lásd Li, op. cit. (46. o.), 7. o.

⁵¹ Ez az a gondolat, hogy a KKP képviseli (a) a kínai progresszív termelékenységi erők fejlődésének követelményét, (b) a progresszív kultúra mozgásirányát Kínában, és (c) a kínai nép nagy többségének

alapvető érdekét.

2003-2008. A KNK jogtörténetének utolsó, ebben a tanulmányban azonosítható időszakát a 2003-as Sun Zhigang incidens⁵² és a 2004-es alkotmánymódosítás nyitotta meg. Míg a fent említett *Qi Yuling-ügy* rávilágított arra a fontos kérdésre, hogy a bíróságok milyen mértékben támaszkodhatnak közvetlenül az alkotmányra egy ügy eldöntése során, addig a Sun Zhigang-ügy a tudósok és a civil társadalom körében viták hullámát indította el az alkotmányossági felülvizsgálat kapcsolódó és ugyanilyen fontos kérdéséről - arról, hogy hogyan lehet meghatározni a meglévő törvények és rendeletek alkotmányosságát, és hogyan lehet lehetővé tenni az alkotmányellenes jogi szabályok (például az alkotmányosan garantált jogokat sértő szabályok) megsemmisítését. Sun egy fiatal, Wuhanban végzett egyetemista volt, akit a rendőrség Guangzhou-ban letartóztatott és őrizetbe vett, egyszerűen azért, mert nem tudott megfelelő személyazonosító okmányokat felmutatni. Ezt követően a fogva tartás során halálra verték. Az őrizetbe vételre az Államtanács által 1982-ben hozott, a csavargók és koldusok őrizetbe vételére és hazaszállítására vonatkozó intézkedések alapján került sor. A közvélemény felháborodott, és a tudósok felszólították az Országos Népi Kongresszus Állandó Bizottságát, hogy a 2000-ben elfogadott jogalkotási törvényben előírt eljárások szerint vizsgálja felül az intézkedések alkotmányosságát. Végül az NPCSC hivatalosan nem élt felülvizsgálati jogkörével, de az Államtanács kezdeményezte az intézkedések hatályon kívül helyezését. E törvény ellenére a tudományos vita azóta is folytatódik arról, hogy Kínának hogyan kellene továbblépnie az alkotmányossági felülvizsgálat hatékony rendszerének kialakítása terén, valamint az alkotmányossági felülvizsgálat koncepciójáról.

⁵² Kínai nyelven lásd: Chen Hongyi (Albert H.Y. Chen), "The 2004 Constitutional Amendment and the Prospects for Chinese Constitutionalism", 88 *Ershiyi shiji* (Twenty-First Century), 2005. április, 67-77.

és 72-74. o., 88 *Ershiyi shiji* (Twenty-First Century), 2005. április.

alkotmányosság (*xianzheng*), amely még nem kapott hivatalos elismerést sem az alkotmányban, sem a párt által. A civil társadalomban egyre gyakrabban használták a "jogvédelem" (*weiquan*) kifejezést, különösen azon ügyvédek kapcsán, akik a kínai jogi és igazságszolgáltatási rendszerhez folyamodnak, hogy a hátrányos helyzetűek és üldözöttek jogaiért és érdekeiért harcoljanak.⁵³

2004-ben negyedszer módosították az 1982-es alkotmányt. Jogi szempontból a legjelentősebb módosítások az emberi jogok kifejezett említése az alkotmány módosított változatában, valamint a magántulajdonjogok fokozott védelme. A magántulajdonjogok jogi védelmének kérdése a Pekingi Egyetem jogászprofesszora, Gong Xiantian által 2005-ben kezdeményezett, a tulajdonjogról szóló törvénytervezetről (*wuquan fa*) szóló vitában került előtérbe. Gong azt állította, hogy a törvénytervezet alkotmányellenes és sérti az alkotmányban rögzített szocialista elveket.⁵⁴ Gong és más kínai baloldali elemek ellenállása és kritikája ellenére a tulajdonról szóló törvényt végül 2007-ben az NVB elfogadta.

A KKP ideológiájának legújabb és aktuális változatát Hu Jintao 2007-ben, a tizenhetedik pártkongresszuson tett jelentésében fogalmazta meg. Míg Deng ideológiai hozzájárulása korábban Deng "A szocializmus kínai sajátosságokkal" elmélete, Jiangé pedig "A három képviselő elmélete" néven kapott kodifikációt, addig a⁵⁵ a "fejlődés tudományos koncepciója", a "harmonikus

⁵³ Lásd pl. Hualing Fu és Richard Cullen, "*Weiquan* (Rights Protection) Lawyering in an Authoritarian State: Building a Culture of Public-interest Lawyering" (2008) 59 *China Journal* 111-127.

⁵⁴ Lásd Liu Yiqing és Zhang Qinde, szerkesztők: *Gong Xiantian xuanfeng shilu* (A Gong Xiantian vihar feljegyzései), Peking: Zhongguo caizheng jingji Press, 2007.

⁵⁵ Lásd a fenti 51. pontot.

társadalom" és "az ember mint alap" jellemzi most a Hu Jintao-korszakot. A pártkongresszus előtt és után a jogtudósok körében új hullámban indult meg a diskurzus arról, hogy a jog hogyan járulhat hozzá a harmonikus társadalom építéséhez és Kína fejlődéséhez a "tudományos fejlődési koncepcióval" és az "ember mint alap" kormányzással összhangban.⁵⁶

Ami a jogot és a jogfejlesztést illeti, a tizenhetedik pártkongresszus⁵⁷ úgy döntött, hogy "ragaszkodik az ország jog szerinti kormányzásának alapstratégiájához, és létrehozza a szocialista jogállamiság koncepcióját".⁵⁸ Rámutatott, hogy "az ország jog szerinti kormányzása a szocialista demokratikus politika alapkövetelménye". Megismételte "a kínai sajátosságokkal rendelkező szocializmus politikai fejlődési útjának" és "a párt vezetésének szerves egységének, a népnek, mint a nemzet urának és az ország törvényes irányításának" fontosságát. Magának a pártnak "tudományosan, demokratikusan és a törvényekkel összhangban kell gyakorolnia kormányzati hatalmát".

II Jelentősebb jogi fejlemények

Nem könnyű néhány oldalban elmesélni Kína elmúlt három évtizedének jogi fejlődését. A tanulmány ezen része először a jogalkotás fejlődését vizsgálja meg a jog számos alapvető területén, majd rátér az intézményi fejlődésre a

⁵⁶ Lásd Zhang Wenxian, "Nyilatkozat a jogállamiságról, egy jogtudományi dokumentum: thA 17. kongresszusnak benyújtott jelentés jogi olvasata" [2007] 6 Fazhi yu shehui fazhan (Jogrendszer és társadalmi fejlődés) 3-6; Liu, op. cit. (a fenti 28. hivatkozással), 17. o.

⁵⁷ Lásd a fenti 49. pontot.

⁵⁸ A szocialista jogállamiság (*shehuizhuyi fazhi linian*) fogalmáról lásd a [2006] 5 Faxuejia (The Jurist) 6-39. számában e témával foglalkozó külön tanulmányt.

közigazgatási rendszer, igazságszolgáltatási rendszer, jogi szakma és jogi oktatás.

Az NPCSC 2008 márciusában az NPC-nek készített jelentésében⁵⁹ rámutatott, hogy ekkorra "alapvetően kialakult egy szocialista jogrendszer (*shehuizhuyi falütixi*) kínai jellemzőkkel, amely a jogi normák három szintjéből és hét részlegből vagy jogterületből áll". A három szint (a) az NVB és az NVBSZ által hozott törvények, amelyekből 2008 márciusában 229 volt, (b) az Államtanács által hozott mintegy 600 darab közigazgatási rendelet, és (c) a tartományi népi kongresszusok és állandó bizottságaik által hozott több mint 7000 darab helyi rendelet és más, azonos szintű jogi normák. A hét jogterületet a következőkre osztják: (1) alkotmányjog, (2) polgári és kereskedelmi jog, (3) közigazgatási jog, (4) gazdasági jog, (5) szociális jog, (6) büntetőjog, valamint (7) peres és nem peres eljárásokra vonatkozó jog.

A büntetőjog és a büntetőeljárás jog minden modern jogrendszer magját képezi, mivel az alany szabadságát - a személy testének szabadságát - érinti. A büntető törvénykönyv és a büntetőeljárás törvénykönyv az első hét törvény között volt, amelyet az NPC a Mao utáni korszakban fogadott el (a többi, ugyanabban az 1979-es évben elfogadott törvény a bíróságokról, az ügyészségekről, a helyi népi kongresszusok és a helyi önkormányzatok felépítéséről, az NPC és a helyi népi kongresszusok választásáról, valamint a kínai-külföldi közös vállalatokról szolt). A két kódex valójában az első ilyen jellegű kódex volt a KNK történetében. A kódexek tervezeteken alapultak

az 1950-es években és az 1960-as évek elején készült, amikor a szovjet befolyás a kínai

⁵⁹ Lásd [2008] 3 *Zhonghua renmin gongheguo quanguo renmin daibiao dahui changwu weiyuanhui gongbao* (Gazette of the Standing Committee of the National People's Congress) 335-369.

a jogszabályszerkesztés erős volt.⁶⁰ Ezek meglehetősen nyersek és kezdetlegesek voltak, és 1996-ban és 1997-ben jelentősen módosították és javították őket. A büntetőeljárás törvény 1996-os felülvizsgálata⁶¹ bizonyos mértékig javította a vádlott jogainak védelmét, és bevezette az ártatlanság védelmének egy formáját (de a hallgatáshoz való jogot vagy a jogellenesen szerzett bizonyítékok kizárását nem). Eltörölte továbbá a sokat bírált "vizsgálati fogság" (*shourong shencha*) eljárást, de nem reformálta meg a "munka általi átnevelés" (*laodong jiaoyang*) hírhedt eljárását, amelynek keretében a személyeket büntetőeljárás nélkül egy-három évig tartóztathatják.⁶² A büntető törvénykönyv 1997-es felülvizsgálata⁶³ bevezette a *nulla poena sine lege* (nincs bűncselekmény vagy büntetés, ha nincs erre vonatkozó kifejezett jogi rendelkezés) elvét, amely a modern jogtörténet kezdetei óta nyugaton régóta elfogadott, felváltotta a "nemzetbiztonság elleni bűncselekmények" (más országokban általában használt) fogalmát az "ellenforradalmi bűncselekmények" fogalmával, és általában véve a büntető törvénykönyvet a változó társadalmi és gazdasági körülményekhez igazította. A reform és nyitás korszakában a bűnözés aránya Kínában drámaian megnőtt. A bűnözési hullámokkal való megbirkózás érdekében szigorú büntetéseket (beleértve a halálbüntetés széles körű alkalmazását) és a bűncselekmények elleni "kemény csapás" kampányokat alkalmaztak, amelyek során a bűnözőkkel azonnal és szigorúan elbántak. Három nagy "kemény csapás" kampány volt

⁶⁰ Lásd Chen, op. cit. (lásd a fenti 7. pontot).

⁶¹ Lásd Lawyers Committee for Human Rights, *Nyitás a reformok felé? An Analysis of China's Revised Criminal Procedure Law*, New York: Lawyers Committee for Human Rights, 1996.

⁶² Lásd Chen, op. cit. (lásd a fenti 8. pontot), 215-216. o.

⁶³ Lásd Lawyers Committee for Human Rights, *Wrongs and Rights: A Human Rights Analysis of China's*

Revised Criminal Law, New York: Lawyers Committee for Human Rights, 1996.

1983-1987-ben, 1996-97-ben és 2001-03-ban.⁶⁴ 2007-ben a Legfelsőbb Népbíróság szigorúbb intézkedéseket vezetett be az alsóbb fokú bíróságok által kiszabott halálos ítéletek felülvizsgálatára, hogy megfékezze a halálbüntetés túlzott alkalmazását.⁶⁵

Most rátérünk a polgári, kereskedelmi és gazdasági jogra - azokra a jogterületekre, amelyek a legszorosabban kapcsolódtak az elmúlt három évtizedben Kínában végrehajtott mélyreható gazdasági reformokhoz. Az 1980-as években a kínai polgári jog fejlődésének mérföldköve a polgári jog általános elveinek 1986-os elfogadása volt. A büntetőjogi és büntetőeljárás kódexekhez hasonlóan a GPCL-t is a szocialista jogi hagyomány alakította. A GPCL megalkotásakor a Szovjetunió, Csehszlovákia, Kelet-Németország és Magyarország vonatkozó jogszabályai szolgáltak hivatkozási alapul.⁶⁶ A GPCL tükrözte a kínai gazdasági reformok sajátos aggályait is. Például "tulajdonjoggal kapcsolatos tulajdonjogként" ismerte el a közös tulajdonban lévő földek feletti "*chengbao* működési jogokat", amelyek a parasztháztartások számára a *chengbao* vagy szerződéses felelősségi rendszer bevezetését célzó vidéki reform eredményeként alakultak ki. Egy másik "tulajdonjoggal kapcsolatos jog", amelyet a GPCL elismert, az állami vállalatok "működési joga" volt azon ingatlanok tekintetében, amelyeket az állam a következő célokra adott át nekik

operatív irányítás.

⁶⁴ Lásd Bin Liang, *The Changing Chinese Legal System, 1978 - Present*, New York: Routledge, 2008, chap. 4.

⁶⁵ Lásd a Legfelsőbb Népi Bíróság 2008. márciusi, az Országos Népi Kongresszusnak címzett munkajelentését, in [2008] 3 *Zhonghua renmin gongheguo quanguo renmin daibiao dahui changwu weiyuanhui gongbao* (Gazette of the Standing Committee of the National People's Congress) 370-383.

⁶⁶ Lásd általában Albert H.Y. Chen, "The Developing Chinese Law and the Civil Law Tradition", in: M. Brosseau, S. Pepper és S.K. Tsang, szerk., *China Review 1996*, Hong Kong: Chinese University Press, 1996, pp. 29-59.

Az 1980-as évek voltak azok az időszakok, amikor a mai kínai polgári jog alapjait lefektették. A GPCL-en kívül e területen a következő fontos törvények születtek: a házassági törvény 1980, a gazdasági szerződésekről szóló törvény 1981, a védjegyekről szóló törvény 1982, a szabadalmi törvény 1984, az öröklési törvény 1985, a külfölddel kapcsolatos gazdasági szerződésekről szóló törvény 1985, a földgazdálkodásról szóló törvény 1986, a technológiai szerződésekről szóló törvény 1987 és a szerzői jogról szóló törvény 1990.

Az 1990-es évek eleje óta a kínai polgári, kereskedelmi és gazdasági jog még gyorsabban fejlődött, amit a szocialista piacgazdaság felé való elmozdulásról szóló 1992-es döntés és a vonatkozó gazdasági jogszabályok bevezetése, a szocialista jogállam kiépítéséről szóló 1997-es döntés és a Kínának 2001-es WTO-csatlakozása ösztönzött. Ebben a korszakban a jogszabályszerkesztés hivatkozási forrásai kibővültek a kontinentális európai jogi hagyományokkal (beleértve a Tajvanon hatályos törvényeket is), az angol-amerikai common law hagyományokkal és a nemzetközi joggal. A polgári, a kereskedelmi és a gazdasági jog közötti fogalmi elhatárolások egyértelműbbé váltak.⁶⁷ A polgári jog elsősorban az egyenlő jogállású polgári alanyok közötti személyes és vagyoni viszonyokról szól. A kereskedelmi jog a polgári jog elveire épül, és a jogilag azonos jogállású gazdálkodó szervezetek közötti kapcsolatok kezelésére specializálódott. A gazdasági jog a gazdasági tevékenységek összehangolása és szabályozása során az állam intézkedései által generált gazdasági kapcsolatokat, valamint az államnak a piacgazdaságba való beavatkozását szabályozza, és magában foglalja a tisztességtelen kereskedelmi gyakorlatok ellenőrzésére és a verseny előmozdítására irányuló jogszabályokat.

⁶⁷ Chen, op. cit. (8. o.), 241-242. o.

Az 1990-es évek óta a polgári jogban a következő főbb jogszabályok születtek: az 1995-ös garanciatörvény (amely jelentős a hitelek fedezetéül szolgáló tulajdonosi érdekeltségekről való rendelkezés szempontjából),⁶⁸ az 1999-es szerződési törvény (rendkívül jelentős, mivel egységesíti a szerződési jog szabályait a kizárólag belföldi gazdasági társaságokat érintő szerződésekre és a külföldi tőkeforrásokkal rendelkező gazdasági társaságokat érintő szerződésekre, és ezzel felváltja a fent említett három különálló szerződési törvényt), a 2001. évi bizalmi vagyonkezelési törvényt, a 2002. évi vidéki földszerződésekről szóló törvényt (amely rendkívül jelentős a vidéki földreform által létrehozott jogi normák és tulajdonjogok kodifikálásában), és a legjelentősebb a 2007. évi tulajdonjogról szóló törvény (*wuquan fa*) (amely tekintélyelvűen megfogalmazza a tulajdonjogok egy sorát, különösen a földdel kapcsolatos jogokat, és a magántulajdonjogokat az állami tulajdonéval azonos jogi státuszba helyezi, megerősítve ezzel a magántulajdonjogok értékét és fontosságát). 2002 végén az NPCSC elé terjesztették a⁶⁹ polgári törvénykönyv tervezetét - amelyet általában a kontinentális európai hagyományokhoz tartozó jogrendszer legfontosabb és legátfogóbb törvénykönyvének tartanak -, de a további munkát azóta elhalasztották.

A kereskedelmi jog területén mérföldkövet jelentett a társasági törvény 1993-as elfogadása.⁷⁰ Újdonsága abban rejlik, hogy a vállalkozásokra a tőke forrásától (belföldi vagy külföldi) függetlenül egyenlően alkalmazzák. Ez eltérést jelentett a vállalkozások szabályozásának korábbi megközelítésétől, és állítólag a jogegyenlőség alapján elősegítette a tisztességes piaci versenyt. A törvény részben

⁶⁸ Lásd Chen, op. cit. (66. o.).

⁶⁹ Lásd Chen, op. cit. (8. o.), 241. és 247. o. (különösen a 151. jegyzet).

⁷⁰ Lásd Chen, op. cit. (66. o.).

célja az állami tulajdonú vállalatok reformjának előmozdítása volt Kínában, és ezért fontos lépésként üdvözölték a "modern vállalati rendszer" kialakításában Kínában.

A kereskedelmi jog területén további fontos jogszabályok: a tengerészeti törvény 1992, a forgalomképes eszközökről szóló törvény 1995, a biztosítási törvény 1995, a kereskedelmi bankokról szóló törvény 1995, a társas vállalkozásokról szóló törvény 1997, az egyéni vállalkozásokról szóló törvény 1999, az értékpapírokról szóló törvény 1998, valamint a vállalkozások csődjéről szóló törvény 2006-ban. Ami a gazdasági jogot illeti, említésre méltóak a fogyasztóvédelmi törvény 1993, a tisztességtelen verseny elleni törvény 1993, a termékminőségről szóló törvény 1993, a reklámokról szóló törvény 1994, a városi ingatlanok kezeléséről szóló törvény 1994, a külkereskedelemlről szóló törvény 1994, az árképzésről szóló törvény 1997 és a monopóliumellenes törvény 2007.

Az itt áttekintendő utolsó jogterület a közigazgatási jog. E tekintetben a legfontosabb mérföldkő a közigazgatási perrendtartásról szóló törvény 1989-es elfogadása volt, amely a KNK jogtörténetében először tette lehetővé a polgárok számára, hogy bírósághoz forduljanak a kormány ellen, és lehetővé tette a bíróságok számára, hogy megsemmisítsék a kormányzati intézkedéseket.⁷¹ Ezt követte az 1990-es években az állami kártérítésről szóló 1994. évi törvény (amely lehetővé teszi a polgárok számára, hogy kártérítést kapjanak a közigazgatási szervek és tisztviselőik által a jogaik megsértése miatt),⁷² az 1996. évi közigazgatási büntetésről szóló törvény (amely igen jelentős a közigazgatási eljárás néhány alapelvének bevezetésében, beleértve a tisztességes tárgyaláshoz való jogot), a közigazgatási büntetésről szóló törvény

Felügyelet 1997 és a közigazgatási felülvizsgálatról szóló 1999. évi törvény.

⁷¹ Lásd Pitman B. Potter, "The Administrative Litigation Law of the PRC: Judicial Review and Bureaucratic Reform", in Pitman B. Potter, szerk., *Domestic Law Reforms in Post-Mao China*, Armonk: M.E. Sharpe, 1994, pp. 270ff.

⁷² Lásd: lásd Chen, op. cit. (66. o.).

A huszonegyedik század első éveiben a közigazgatási jog és a kapcsolódó közjog tovább növekedett, az NVB Állandó Bizottsága több fontos törvényt alkotott: a 2000. évi jogalkotásról szóló törvényt (amely kijelöli az NVB és az NVBSZ által hozott jogszabályok, az Államtanács által hozott közigazgatási rendeletek és a helyi hatóságok által hozott helyi rendeletek körét),⁷³ a 2003. évi közigazgatási engedélyezésről szóló törvényt, a 2005. évi köztisztviselőkről szóló törvényt, a 2005. évi biztonsági igazgatási büntetésekről szóló törvényt és a 2006. évi felügyeleti törvényt (amely a népi kongresszusok felügyeleti hatáskörét kodifikálja). Ugyancsak jelentős az Államtanács által 2007-ben bevezetett, úttörő jelentőségű, a kormányzati információk nyilvánosságáról szóló rendelet (*zhengfu xinxi gongkai tiaoli*). A Tajvanon, Koreában és Japánban létezőhöz hasonló átfogó közigazgatási eljárási törvényt azonban még nem fogadtak el, noha ez elismert célként szerepel.

A közigazgatási jog fejlődését a kormány azon törekvése kísérte, hogy a korábbi gyakorlatról, miszerint a kormányzás a politikai dokumentumok alapján történt, és a döntéshozatalra nem vonatkoztak az érintettek jogait védő eljárási normák, áttérjen a "jog szerinti igazgatásra" (*yifa xingzheng*), amely megköveteli, hogy jogi normákat fogadjanak el, amelyek a közigazgatási intézkedések alapjául szolgálnak, valamint a jogi normák betartását a közigazgatási eljárás során, beleértve az eljárási normákat is. Például az 1999. márciusi alkotmánymódosítást követően "az államot a törvényekkel összhangban kormányozni".

és "a szocialista jogállam kiépítése", az Államtanács még ugyanabban az évben

⁷³ Lásd Li Yahong, "A törvényhozó törvény: Megoldás a kínai törvényhozási rendszer problémáira?" (2000) 30 Hong Kong Law Journal 120.

kihirdette a jogszerű igazgatás átfogó előmozdításáról szóló határozatot. Ezt a határozatot követte az Államtanács által 2004-ben kihirdetett, nagyon részletes és kidolgozott végrehajtási vázlat a közigazgatás átfogó, a törvényeknek megfelelő előmozdítására.⁷⁴ A vázlat 10 éves menetrendet határoz meg a jogállamiságon alapuló kormányzás (*fazhi zhengfu*) céljának elérésére, hallgatólagosan elismerve, hogy a jelenlegi rendszer még mindig messze van ettől a céltól.⁷⁵

Most a közigazgatási rendszerről az igazságszolgáltatási rendszerre térünk át. Intézményi szempontból az elmúlt három évtizedben nagy előrelépés történt a kínai igazságszolgáltatás fejlődésében. Az évek során folyamatosan és jelentősen nőtt a bírák száma, átlagos iskolai végzettségük és szakmai képzettségük, valamint a bíróságok által tárgyalt ügyek száma.⁷⁶ Az 1978-2008 közötti időszakban a kínai bíróságok ügyforgalma hússzorosára nőtt.⁷⁷ Egyre több állampolgár ismerte meg a jogrendszert, és folyamodott a bíróságokhoz vitarendezés céljából.⁷⁸ De mint sok fejlődő ország esetében

⁷⁴ A kínai szöveget lásd: www.gov.cn/zfjs/2005-08/12/content_22212.htm (utolsó látogatás: 2009. január 28.).

⁷⁵ Lásd általában Luo Haocai és Song Gongde, "Linking the Rule-of-Law Government", in Luo Haocai, szerk., *Xingzhengfa luncong (Essays on Administrative Law)*, 9. kötet, Peking: Jogi Kiadó, 2006, 441-459. o., p. 441-459. o.

⁷⁶ A vonatkozó számadatokat és statisztikákat lásd Liang, op. cit. (60. sz.); Zhu Jingwen, szerk., *Zhongguo falü fazhan baogao (Kínai jogi fejlődési jelentés)*, Peking: Kínai Renmin Egyetem Kiadó, 2007.

⁷⁷ Lásd a Legfelsőbb Népbíróság 2009. márciusi munkájáról szóló jelentést az Országos Népi Kongresszusnak, www.npc.gov.cn/npc/xinwen/syxw/2009-03/17/content_1493653.htm (utolsó látogatás 2009. május 12-én).

⁷⁸ Pierre Landry, "A bíróságok intézményi elterjedése Kínában: Tom Ginsburg és Tamir Moustafa (szerk.), *Rule By Law: The Politics of Courts in Authoritarian Regimes*, Cambridge: Cambridge University Press, 2008, chap. 8. Lásd még a "Markets, Courts and Leninism" in China című különszámot, (2009) 9:1 China Review 1-163.

országokban komoly aggodalmak merültek fel a kínai igazságszolgáltatás szakmai minőségével és igazságügyi etikájával, a korrupcióval, a politikai beavatkozásra való érzékenységgel (amelyet Kína esetében néha legitimálhat a párt vezetésének legfőbb elve az állami tevékenység minden területén, beleértve az igazságszolgáltatást is) és a bírósági ítéletek végrehajtásával kapcsolatos problémákkal kapcsolatban.⁷⁹ Láthatóan valódi erőfeszítések történtek e problémák kezelésére és legalábbis enyhítésére. Például az 1995-ös bírásról szóló törvény jelentős lépést jelentett a kínai igazságszolgáltatás intézményesítése és professzionalizálása felé. 2001-ben bevezették a Kínai Népköztársaság bíráinak szakmai etikai alapnormáit. Korábban, 1999 októberében a Legfelsőbb Népbíróság közzétette a népbíróságok reformjának ötéves vázlatos tervét, amely 39 feladatot határoz meg az igazságügyi reformmal kapcsolatban.⁸⁰ A második ötéves reformtervet a 2004-2008 közötti időszakra 2005 októberében hirdették ki.⁸¹ Ez a terv nyolc szakaszra tagolódott, amelyek összesen 50 végrehajtandó feladatot tartalmaznak. A 2009-2013 közötti időszakra vonatkozó harmadik ötéves reformtervet 2009 márciusában adták ki, amely 30 feladatot határoz meg.⁸²

Az igazságszolgáltatási rendszerhez hasonlóan a jogi szakma is a modern jogrendszer egyik pillére. Kína az elmúlt években komoly erőfeszítéseket tett a jogi szakma kiépítésére.

⁷⁹ Lásd általában Hualing Fu, "Putting China's Judiciary into Perspective: In Erik G. Jensen és Thomas C. Heller (szerk.): *Beyond Common Knowledge: Empirical Approaches to the Rule of Law*, Stanford: Stanford University Press, 2003, chap. 6.

⁸⁰ Lásd Chen, op. cit. (8. o.), 137. o.

⁸¹ A kínai szöveget lásd: <http://www.dffy.com/faguixiazai/xf/200512/20051214221735.htm> (utolsó látogatás 2009. február 27.).

⁸² *Renmin fayuan disange wunian gaige gangyao* (2009-2013),

www.chinacourt.org/public/detail.php?id=350101 (utolsó látogatás 2009. május 4-én).

három évtizede.⁸³ A KNK első ügyvédi törvényét - az ügyvédi munkáról szóló ideiglenes szabályzatot - az NPCSC már 1980-ban elfogadta. Azóta az ügyvédek mérete, jellege és működési módja a felismerhetetlenségig megváltozott. A gazdasági reform és a gazdasági fejlődés óriási lehetőségeket teremtett a kínai jogi szakma számára; a teljes munkaidőben praktizáló ügyvédek száma Kínában az 1984-es 10 000-ról 2004-re 100 000-re megtízszereződött.⁸⁴ 2006 végére a gyakorló ügyvédek száma 130 000 volt, akik országszerte 13 000 ügyvédi irodában dolgoztak.⁸⁵ A kínai ügyvédi hivatás fejlődésének mérföldköve volt az ügyvédekről szóló törvény 1996-os elfogadása, amely az ügyvédek munkájáról szóló régi ideiglenes rendeletekben szereplő "állami jogi alkalmazottak" fogalmát felváltotta az "ügyvédek munkájáról szóló ideiglenes rendeletekben szereplő "ügyvédi igazolvánnyal rendelkező, a törvénynek megfelelően ügyvédi tevékenységet folytató és a társadalom számára jogi szolgáltatásokat nyújtó szakemberek" fogalmával, mint az ügyvédek hivatalos fogalmával. Bár az ügyvédek többsége ma magánpraxist folytat, és nem az állam alkalmazásában áll, és az ügyvédi egyesületek bizonyos önszabályozási jogkörrel rendelkeznek, a kínai ügyvédek még mindig sokkal szorosabban szabályozza és felügyeli a kormány és a párt (az Igazságügyi Minisztériumon és a minisztérium alá tartozó igazságügyi igazgatási szerveken keresztül), és kevesebb autonómiát élveznek, mint sok más országban. Az ügyvédekről szóló törvény legutóbbi, 2007-es felülvizsgálata nem változtatott ezen.

pozíció. Az ügyvédek szakmai képzettségét illetően jelentős fejlődés történt

⁸³ Lásd általában William P. Alford, "Of Lawyers Lost and Found: Searching for Legal Professionalism in the People's Republic of China", in William P. Alford, szerk: *The Emerging Legal Profession in East Asia*, Cambridge, Mass: Harvard University Press, 2008, chap. 7.

⁸⁴ Zhu, op. cit. (76. o.), 340. o.

⁸⁵ Fehér Könyv *Kína erőfeszítéseiről és eredményeiről a jogállamiság előmozdítása terén*, lásd a fenti

30. pontot, kápt. 6.

2002 óta bevezették a valamennyi ügyvédjelölt, bíró és ügyész számára az egységes nemzeti igazságügyi vizsgát, amely az 1986-ban bevezetett nemzeti ügyvédi szakmai alkalmassági vizsga helyébe lépett.⁸⁶

Fontos fejlemények történtek a költségmentesség⁸⁷ és a jogi oktatás tekintetében is. A fejlődő jogi segítségnyújtási rendszer csak 2003-ban vált hivatalossá, amikor az Államtanács elfogadta a jogi segítségnyújtásról szóló rendeletet.⁸⁸ A jogi segítségnyújtás finanszírozásának összege a 2002-es 78 millió RMB-ről 2003-ban 152 millió RMB-re, majd 2004-ben 217 millió RMB-re emelkedett.⁸⁹ A jogi oktatás a kínai felsőoktatási rendszeren belül látványos növekedést mutat. Három évtizeddel ezelőtt egy maroknyi jogi egyetemmel kezdődött, mára a jogi egyetemek száma Kínában meghaladja a 600-at, és az egyetemi joghallgatók száma 300 000 fő.⁹⁰

Az egyetemi hallgatók jogi oktatásának előmozdítása mellett a kínai kormány 1985 óta következetesen a "jogi oktatási propaganda" - a jogi ismeretek népszerűsítése a tisztviselők, a káderek és a lakosság körében - egyik kiemelt feladatának tekinti.⁹¹ 1985 óta öt ötéves programot indítottak a jogi ismeretek népszerűsítésére az NPCSC határozatainak megfelelően. A legfrissebb ilyen határozat az NPCSC 2006-os határozata a

⁸⁶ Lásd Chen, op. cit. (8. o.), 168-169. o.

⁸⁷ Lásd pl. Benjamin L. Liebman, "Legal Aid and Public Interest Law in China" (1999) 34(2) Texas International Law Journal 211; Benjamin L. Liebman, "Lawyers, Legal Aid, and Legitimacy in China", in Alford, op. cit. (a fenti 83. hivatkozással), chap. 8.

⁸⁸ Lásd Chen, op. cit. (lásd a fenti 8. pontot), 182-185. o.

⁸⁹ Zhu, op. cit. (76. o.), 408. o.

⁹⁰ Fehér Könyv *Kína erőfeszítéseiről és eredményeiről a jogállamiság előmozdítása terén*, lásd a fenti 30. pontot, kápt. 7.

⁹¹ Ibid., chap. 7.

A jogi oktatási propaganda megerősítése. 2001 óta december 4-ét - az 1982-es alkotmány hatályba lépésének évfordulóját - minden évben "nemzeti jogi propagandanapként" ünneplik. Számos jogi hírekre szakosodott újság jelent meg, és az állami televíziók és rádiók jogi témájú műsorokat dolgoztak ki - rámutattak, hogy 2008-ban több mint 300 tartományi és városi szintű televízióállomás sugárzott jogi témájú műsorokat. Az internetet is felhasználták a jogi ismeretterjesztő propaganda eszközeként. A jogi ismereteket beépítették a közép- és általános iskolai tantervbe. A jogi ismeretekről előadásokat és szemináriumokat szerveztek a párt legfelsőbb vezetői, az NPCSC tagjai, valamint a különböző szintű tisztviselők és káderek számára. A jogállamiság helyi szintű előmozdítása érdekében olyan jelszavakat vezettek be, mint "a tartományt a joggal összhangban kormányozni" vagy "a várost a joggal összhangban kormányozni".

III Reflections

Kína a Föld legnépesebb nemzete, amely az ókor óta büszke a dicsőséges civilizációra, de a modernitás kihívásaival való megküzdés során gyötrelmes utat járt be. A kínai jogrendszer ma mindössze három évtizedes folyamatos és töretlen fejlődést tudhat maga mögött. Hogyan értelmezhetjük ezt? Egy gyermek, aki még mindig járni tanul? Mennyire nőtt fel? A dolgozat e részében a következő két idézet legyen a kiindulópontunk:

A jogi reform eddigi eredményei lenyűgözőek, tekintve, hogy le kellett küzdeni a kínai hagyományok terhét, a harmincéves maoizmus terheit és a reformot kísérő intézményi környezet ellenségességét. A jog nagyobb jelentőségre tett szert, mint amilyennel a kínai történelemben valaha is rendelkezett.⁹²

Kína jogi felépítése még mindig problémákkal küzd: A demokrácia és a jogállamiság fejlődése még mindig nem felel meg a gazdasági és társadalmi fejlődés szükségleteinek; a jogi keretrendszer a jelenlegi szakasz bizonyos jellemzőit mutatja, és további javításra szorul; egyes régiókban és megyékben a törvényeket nem tartják be vagy nem hajtják végre szigorúan, a törvénysértőket nem állítják bíróság elé; időről időre előfordul a helyi protekcionizmus, a megyei protekcionizmus és a jogérvényesítés nehézségei; egyes kormányzati funkcionáriusok kenőpénzt fogadnak el és meghajlítják a törvényt, visszaélnak a hatalmukkal a törvény végrehajtása során, visszaélnak a hatalmukkal, hogy felülbírálják a törvényt, és szavaikkal helyettesítik a törvényt, ezzel kárt okozva a szocialista jogállamnak; és továbbra is nehéz feladat a jogállamiságra vonatkozó oktatás megerősítése, valamint a jogtudatosság és a jogállamiság fogalmának növelése a lakosság körében.⁹³

Ez a két idézet - az egyik egy amerikai kínai jogtudóstól, a másik a kínai kormány legutóbbi, a jogállamiságról szóló fehér könyvéből - valójában azt a közkeletű nézetet fejezi ki, hogy a) a Kínai Népköztársaság valóban nagy előrelépést tett jogrendszerének fejlődésében, amely gyorsan és meredeken emelkedett arról az "alacsony szintről", ahonnan a kulturális forradalom korszakának végén indult; és b) a jelenlegi kínai jogrendszer még mindig számos problémával, hibával és hiányossággal küzd, és még hosszú út áll előttünk a különböző akadályok leküzdése és egy kielégítőbb jogállamiság kialakítása terén Kínában.

Ezek a nézetek úgy tűnik, hogy feltételezik azt, amit "modernizációs" paradigmának nevezhetünk.

a jogfejlesztésről való gondolkodáshoz. Egy ilyen paradigma megerősítene bizonyos normákat vagy kritériumokat a jogfejlődés értékelésére. Ilyen normák nélkül

⁹² Stanley B. Lubman, *Bird in a Cage: Legal Reform in China After Mao*, Stanford: Stanford University Press, 1999, 2. o.

⁹³ Fehér könyv *Kína erőfeszítéseiről és eredményeiről a jogállamiság előmozdítása terén*, lásd a fenti 30.

pontot, záró szakasz.

nem lehet azt mondani, hogy Kína az elmúlt három évtizedben előrelépést ért el jogrendszerének kiépítése terén. Ilyen normák nélkül nem lehetne mérni vagy azonosítani, hogy Kína jelenlegi jogrendszere hol marad el attól, aminek lennie kellene, és így arra a következtetésre jutni, hogy még sok a javítanivaló és sok a tennivaló.

Az ilyen normák a jog "modernizációs" paradigmájának elemei lehetnek, mivel ezek olyan normák, amelyek az általunk "modern jogrendszernek" nevezett rendszerre alkalmazhatók, de amelyeket a modernizáció előtti világ számos civilizációjának jogrendszere általában nem követett. Amennyiben a modernitás Nyugaton kezdődött, a modern jogrendszer eredetileg a nyugati civilizáció terméke volt, és a nem nyugati világ jogrendszereinek modernizációja nagyrészt azok nyugatiasodásának folyamata volt. Így a jog "modernizációs" paradigmája nemcsak a jogszerűség vagy a jogállamiság elveit erősíti meg, amelyek világtörténelmi kérdésként először Nyugaton jelentek meg, hanem azt is feltételezi, hogy ahogy a nem nyugati jogrendszerek átalakulnak és újraalkotják magukat a modern nyugati jogrendszer képére, úgy modernizálódnak és alkalmazkodnak a modernitás feltételeihez.⁹⁴

Azzal lehet érvelni, hogy az a fajta jogi modernizáció, amelyet a jog ilyen "modernizációs" paradigmája feltételez, a globalizáció szerves része, és hogy amint Kína úgy döntött, hogy nyit a globális gazdaság felé és integrálódik a globális gazdaságba, a globalizált gazdaságba.

transznacionális tőke és a Kereskedelmi Világszervezet tagjává válni, ott

⁹⁴ Lásd általában Clarke vitáját arról, amit ő "ideális nyugati jogrend" modellnek vagy megközelítésnek nevez a kortárs kínai jog tanulmányozásában: Donald C. Clarke, "Puzzling Observations in Chinese Law: When Is a Riddle Just a Mistake?" in C. Stephen Hsu (szerk.), *Understanding China's Legal System: Essays in Honor of Jerome A. Cohen*, New York: New York University Press, 2003, chap. 3.

nincs más alternatíva, mint egy olyan jogrendszer kialakítása, amely kedvező környezetet biztosít az üzleti élet számára. Ebben az értelemben a gazdasági globalizáció logikája jelentős mértékben meghatározhatja a jogi reform irányát és tartalmát.⁹⁵ Itt eszünkbe jut Weber tézise a racionális jogról és a kapitalizmus kialakulásáról,⁹⁶ valamint Marx gondolata, miszerint a jog egy olyan társadalom felépítményének része, amelynek alapját a gazdasági és tulajdonviszonyok és az osztályszerkezetek alkotják, amelyeket a jog egyszerűen csak szolgálni akar.⁹⁷ Kína "nyitása" a világ felé azonban nemcsak a globális gazdasági erők, hanem a külső kulturális, társadalmi, sőt politikai hatások előtt is megnyitotta Kínát. Az Egyesült Nemzetek Szervezetének és a nemzetközi közösségnek jelentős szereplőjeként Kína mára nagyszámú szerződést írt alá, számos nemzetközi kötelezettséget vállalt (beleértve az emberi jogok területére vonatkozó kötelezettségeket is), és aktívan részt vesz a különböző kérdésekről (beleértve az emberi jogokat is) folytatott globális vitákban és párbeszédekben.⁹⁸ Kína nyitott a nemzetközi, külföldi kormányzati és egyéb adományozó ügynökségek felé is, amelyek segítséget kívánnak nyújtani Kínának a javításban vagy a

⁹⁵ Lásd általában David M. Trubek és Alvaro Santos, szerkesztők: *Az új jog és a gazdasági fejlődés: Cambridge: A Critical Appraisal*, Cambridge: Cambridge University Press, 2006. Megjegyzendő, hogy a "washingtoni konszenzus" szerint a nyugati típusú jogállamiság a gazdasági fejlődés egyik előfeltétele: kritikus vitát lásd Peerenboom, op. cit. (1. sz. fent), 4. fejezet, 1. sz. 1.

⁹⁶ Lásd David M. Trubek, "Max Weber on Law and the Rise of Capitalism" (1972) 3 *Wisconsin Law Review* 720; Donald C. Clarke, "Economic Development and the Rights Hypothesis: The China Problem" (2003) 51 *American Journal of Comparative Law* 89.

⁹⁷ Lásd általában Hugh Collins, *Marxism and Law*, Oxford: Clarendon Press, 1982.

⁹⁸ A kínai kormány emberi jogokkal kapcsolatos legutóbbi nyilatkozataihoz lásd: Kína az ENSZ Emberi Jogi Tanácsának az egyetemes időszakos felülvizsgálathoz benyújtott nemzeti jelentése, 2009. február, http://lib.ohchr.org/HRBodies/UPR/Documents/Session4/CN/A_HRC_WG6_4_CHN_1_E.pdf (utolsó látogatás 2009. május 12-én); Államtanács Tájékoztatási Hivatala, *Kína nemzeti emberi jogi cselekvési terve* (2009-2010), www.gov.cn/test/2009-04/14/content_1284725.htm (kínai változat),

http://english.gov.cn/official/2009-04/13/content_1284128.htm (angol változat) (utolsó látogatás 2009. május 12-én).

a jogszabályszerkesztés, a jogrendszer, az igazságszolgáltatás, a jogsegély, az emberi jogok stb. megerősítése. Így a globalizációs erők nemcsak Kína kereskedelmi és gazdasági jogára hatnak, hanem a fejlődő jogrendszerének minden határterületére.⁹⁹

Mivel azonban a jog és a jogfejlesztés fent említett "modernizációs" paradigmája nyugat-központúnak tűnik, a nem nyugati világban ellenállhatnak neki azok, akik meg akarják védeni saját kultúrájukat, olyan törvényeket és jogi intézményeket akarnak kialakítani, amelyek a nyugati törvények és jogi intézmények átültetése helyett saját maguk születtek és a helyi körülményekre reagálnak, vagy ellenállnak a nyugati hegemoniának. A mai Kína esetében az ilyen ellenállást példázza a közelmúltban Deng Zhenglai kritikája az általa "modernizációs paradigmának" nevezett "modernizációs paradigmával" szemben az általa 2005-ben kezdeményezett "Hová megy a kínai jogtudomány" című vitában.¹⁰⁰ Deng, aki vezető társadalom- és jogelméletíró, az elmúlt két évtizedben a jogtudományok területén tevékenykedő kollégáit bírálta, amiért kritikátlanul átvették a jog és a jogfejlődés nyugati vízióját, mint a kínai jogfejlődés ideálját és modelljét.¹⁰¹ Hasonló érzésekkel találkozhatunk Zhu Suli, egy eredeti és befolyásos jogi gondolkodó, jelenleg a Pekingi Egyetem jogi karának dékánja írásaiban is. Egyik leghíresebb műve *A jogállamiság és a jogállamiság* című

Indigenous Resources,¹⁰² , amely megkérdőjelezi a nyugati erőforrások megkérdőjelezhetetlen importálását.

⁹⁹ Lásd általában Pitman B. Potter, *A kínai jogrendszer*: London: *Globalizáció és helyi jogi kultúra*: Jianfu Chen, op. cit. (4. o.), 708-713. o.

¹⁰⁰ Lásd Deng Zhenglai, *Zhongguo faxue xiang hechuqu (Hová megy a kínai jogtudomány)*, Peking: Shangwu yinshuguan, 2006.

¹⁰¹ Lásd Deng Zhenglai legújabb könyvét, a *Shui zhi quanqiuhua? He zhong fazhexue? (Kinek a globalizációja? Milyen jogelmélet?)*, Peking: Shangwu yinshuguan, 2009.

¹⁰² Su Li, *Fazhi ji qi bentu ziyuan (A jogállamiság és annak őshonos erőforrásai)*, Peking: China University of Political Science and Law Press, 1996. Lásd még Albert H.Y. Chen, "Socio-legal Thought"

(Társadalmi jogi gondolkodás).

jogi fogalmak és normák átültetése Kínába.

Deng és Zhu nézetei azonban nem képviselik mindazokat, akik elkötelezettek a kínai hagyományok iránt, és aggódnak Kína sorsa miatt a modern világban. A huszadik század közepének vezető neokonfuciózus filozófusai például egyértelműen amellet érveltek, hogy Kínának a nyugati típusú alkotmányosságot és demokráciát kellene elfogadnia, és azzal érveltek, hogy egy ilyen mozgalom nemcsak hogy nem lenne ellentétes a konfuciózus humanista hagyománnyal, de valójában lehetővé tenné, hogy a kínai kulturális hagyomány jobban kiteljesedjen, és a fejlődés magasabb szintjére jusson.¹⁰³ Mou Zongsan, közülük talán a legkifinomultabb filozófus, azt írta, hogy bár a jogállamiság, az alkotmányosság, az emberi jogok és a demokrácia "először Nyugaton keletkezett, de ha egyszer megjelentek, többé nem lokalizálhatók; amíg ezek az igazságot jelentik, addig egyetemesek; amíg egyetemesek, addig minden nemzetnek és népnek el kell ismernie és el kell fogadnia őket".¹⁰⁴ A kérdés lényege tehát az, hogy az olyan értékek, mint a jogállamiság, egyetemesek-e az emberiség számára, vagy kulturálisan a nyugati civilizációra jellemzőek.

Jelentős, hogy a kínai jogról szóló hivatalos és főáramú tudományos diskurzus az elmúlt három évtizedben nem kulturális alapon állt ellen a jogállamiság nyugati fogalmainak. A marxista hagyományban megkeresztelt kínai jogtudósok többsége

és a jogi modernizáció a mai Kínában: Guenther Doeker-Mach és Klaus A. Ziegert (szerk.), *Law, Legal Culture and Politics in the Twenty First Century* (Franz Steiner Verlag Stuttgart, 2004), 227-249. o., A Case Study of the Jurisprudence of Zhu Suli.

¹⁰³ Lásd Albert H.Y. Chen, "Összeegyeztethető-e a konfucianizmus a liberális alkotmányos demokráciával?". (2007) 34(2) *Journal of Chinese Philosophy* 195-216.

¹⁰⁴ Mou Zongsan, *Zhengdao yu zhidao (The Way of Politics and the Way of Governance)*, Taipei: Taiwan xuesheng shuju, rev. ed. 1991, előszó az új kiadáshoz, 21. o.

kritikus szemléletet kell kialakítani a "feudális" Kína jogával, jogi és politikai intézményeivel és jogi kultúrájával szemben (a császári uralom hosszú, modernizáció előtti korszakára utalva), és el kell fogadni, hogy a "polgári forradalmak" korában kialakult modern jogállami eszmék a történelmi fejlődés erőit képviselik.¹⁰⁵ A hivatalos és tudományos fenntartás a jog és a törvényesség nyugati felfogásához való teljes áttéréssel szemben inkább a szocializmushoz való hűségéből fakad.

Kínában jelenleg nem a Rechtsstaat (jogállam), hanem a szocialista Rechtsstaat, nem a jogállam, hanem a szocialista jogállam a szocialista jogállam.¹⁰⁶ A jogállamiság elfogadása tehát nem jelenti a KKP vezetésének feladását vagy csökkentését. Éppen ellenkezőleg, a kínai hatóságok "áttérése" a jogállamiságra úgy értelmezhető, mint egy olyan kísérlet, hogy a jog legitimitását a KKP legitimitásának megerősítésére használják egy olyan időszakban, amikor a kommunizmus ideológiai vonzereje már szinte teljesen eltűnt.¹⁰⁷ És bár a hatalomgyakorlás ellenőrzésének és felügyeletének fogalmai beépültek a mai Kínában a hivatalos diskurzusba, a¹⁰⁸ olyan kérdések, mint a "hatalmi ágak szétválasztása" és a "többpárti választások" még mindig a diskurzus "tiltott zónáján" belül. Így az NPC állandó bizottságának jelentésében

¹⁰⁵ Lásd általában Albert H.Y. Chen, "Confucian Legal Culture and its Modern Fate", in Raymond Wacks (szerk.), *The New Legal Order in Hong Kong*, Hong Kong: Hong Kong University Press, 1999, 505-533. o. (A konfucianus jogi kultúra és modern sorsa).

¹⁰⁶ Lásd a fenti 58. pontot; és a Legfelsőbb Népbíróság harmadik ötéves reformtervezetét a 2009-2013 közötti időszakra, op. cit. (lásd a fenti 82. pontot). Zhu Suli, a Pekingi Egyetem jogi karának dékánja "A szocialista jogállam és a kapitalista jogállam közötti különbségről" szóló ellentmondásos beszédét lásd: www.chinaelections.org/newsinfo.asp?newsid=130716 (utolsó látogatás 2009. május 12-én).

¹⁰⁷ Lásd általában Bin Liang, *A kínai jogrendszer változása, 1978-tól napjainkig*: London: *A hatalom centralizációja és a jogrendszer racionalizálása*, London: *A kínai jogrendszer változása: A kínai jogrendszer változása: A hatalom centralizációja és a jogrendszer racionalizálása*, London: Routledge, 2008.

¹⁰⁸ Lásd pl. a Legfelsőbb Népbíróság harmadik ötéves reformtervezetét a 2009-2013 közötti időszakra, op. cit. (82. o.); az Országos Népi Kongresszus Állandó Bizottságának jelentése az Országos Népi Kongresszusnak 2009 márciusában, www.npc.gov.cn/npc/xinwen/syxw/2009-03/16/content_1493462.htm (utolsó látogatás 2009. május 4-én).

A 2009 márciusában az Országos Népi Gyűlés éves ülészakán bemutatott bizottságban Wu Bangguo, az NPC Állandó Bizottságának elnöke határozottan kijelentette, hogy Kína "semmiképpen sem fog nyugati típusú politikai rendszert átvenni, és semmiképpen sem fog többpárti politikát, a "három hatalom szétválasztását" vagy a kétkamarás rendszert alkalmazni".¹⁰⁹

A mai kínai jogrendszert (1) "modernizálódó" vagy "fejlődő" jogrendszerként, (2) "szocialista" jogrendszerként és (3) "kínai" jogrendszerként lehet jellemezni, amely a kínai kultúra jellemzőit mutatja. Modernizálódó vagy fejlődő jogrendszer abban az értelemben, hogy még nem érte el a fejlődés érett állapotát a jogszerűség vagy a jogállamiság modern normáival mérve, ahogyan azt mind Kínán belül (a kínai vezető tisztviselők és tudósok körében), mind nemzetközi szinten (a kínai jogfejlődés külföldi megfigyelői körében) értelmezik. Szocialista jogrendszerről van szó, egyrészt azért, mert a kínai kormány és a tudósok így írják le, másrészt pedig azért, mert összehasonlító szempontból inkább egy kommunista egypártállam jogrendszere, mint egy nyugati típusú liberális demokráciaé. És ez egy olyan jogrendszer, amely még mindig nagyon is "kínai", abban az értelemben, hogy olyan jellegzetességeket hordoz, amelyek a hagyományos kínai kultúra szempontjából magyarázhatók. A következőkben a kínai jogrendszer olyan elemeit fogjuk megvizsgálni, amelyek példákkal illusztrálják e három jellemzés mindegyikét.

Három példával lehet illusztrálni azt a tézist, hogy a kínai jogrendszer még mindig a fejlődés vagy a modernizáció folyamatában van, és még nem elégséges a fejlődés és a modernizáció.

¹⁰⁹ Az Országos Népi Kongresszus Állandó Bizottságának jelentése, *ibid.*

még a kormánya által meghirdetett normák szerint sem fejlődött. Először is, a jogi normák rendszere még mindig hiányos, és egyes területeken az NVB vagy annak NVBSZ-je még nem hozott megfelelő törvényeket (bár létezhetnek alacsonyabb szintű normák, például az Államtanács által hozott rendeletek). Ilyen például a publikációs szabadság és az egyesülési szabadság területe - ezek nagyon fontos, magában az Alkotmányban elismert polgári szabadságjogok -.¹¹⁰ Másodszor, a 2000. évi jogalkotásról szóló törvény elfogadása ellenére, amely elméletben meghatározza a különböző hatóságok hatáskörét a jogi normák megalkotása során, és lehetőséget biztosít az ellentmondásos normák felülvizsgálatára, a gyakorlatban még nem működik olyan hatékony rendszer, amely révén a jogi normák vagy szabályok jogszerűségét vagy alkotmányosságát meg lehetne támadni és felül lehetne vizsgálni.¹¹¹ Harmadszor, annak ellenére, hogy jelentősen nőtt a jogi személyzet, például a bírák, ügyészek és ügyvédek száma, és folyamatosan javult az átlagos iskolai és szakmai képzettségük, a jogi tehetségek nagyon egyenlőtlenül oszlanak el az országban, és a nagyvárosokban és a gazdaságilag virágzó országrészekben koncentrálnak. Az ország vidéki és szegény területein a jogi infrastruktúra sokkal kevésbé fejlett, mint a nagyvárosokban és az ország gazdag területein.¹¹²

Ami a jogrendszer "szocialista" jellegét illeti, ez a következőkből derül ki

a jog elsőbbsége közötti feszültség (amely a jogállamiság egyik központi eleme)

¹¹⁰ Az egyesülési szabadságot illetően a legfontosabb közigazgatási szabályozás a társadalmi szervezetek irányításáról és nyilvántartásáról szóló rendelet (1998) volt, de az Országos Népi Gyűlés vagy annak Állandó Bizottsága nem fogadott el vonatkozó törvényt. Ami a szólás- és publikációs szabadságot illeti, a híres Charta '08 (*lingba xianzhang*) aláírói által megfogalmazott egyik követelés a sajtótörvény és a kiadványtörvény megalkotása volt. A charta kínai szövegét lásd: *Kaifang zazhi* (Open Magazine) (Hongkong), 2009. január, 8-10. o.

¹¹¹ Lásd Chen, op. cit. (8. o.), 111-115. o.

¹¹² Lásd általában Zhu, op. cit. (76. o.).

és a Párt (KKP) felsőbbrendűsége a kínai jogrendszerben. A Párt vezetésének elve nemcsak a joggal kapcsolatos minden fontos hivatalos diskurzusban szerepel, hanem intézményesül az állami hierarchia különböző szintjein működő pártbizottságok és párttitkárok, valamint a nem kormányzati, de államilag támogatott intézmények hatáskörében is.¹¹³ Még az Országos Népi Kongresszus - az Alkotmány szerint az "államhatalom legfőbb szerve" - és a helyi népi kongresszusok is a párt vezetése alá tartoznak,¹¹⁴ ami a gyakorlatban többek között azt jelenti, hogy a párt időről időre eldöntheti, hogy a kongresszusokon mekkora vitaszabadságot engednek meg, és milyen erőteljesen gyakorolhatják felügyeleti jogkörüket az állami szervek felett. A bíróságok és az igazságszolgáltatás is kifejezetten a párt vezetésének van alárendelve, és arra hivatottak, hogy megvalósítsák a "három felsőbbség" követelményeit - a párt ügyének elsőbbsége, a nép érdekeinek elsőbbsége, valamint az alkotmány és a törvények elsőbbsége.¹¹⁵

A párt féltékenyen őrzi hatalmi monopóliumát, és vigyáz arra, hogy más állami szervek ne jussanak túl nagy hatalomhoz. A bíróságok például nem kaptak teljes szabadságot a társadalmilag vitatott vagy politikailag érzékeny ügyekben, amelyeket az állampolgárok szeretnének perelni.¹¹⁶ A párt nem akarja ösztönözni

¹¹³ Lásd Chen, op. cit. (lásd a fenti 8. pontot), 81-94. o.

¹¹⁴ Lásd pl. az Országos Népi Kongresszus Állandó Bizottságának 2009. márciusi jelentése az Országos Népi Kongresszusnak, op. cit. (lásd a fenti 108. pontot).

¹¹⁵ Lásd pl. a Legfelsőbb Népbíróság harmadik öt éves reformtervezetét a 2009-2013 közötti időszakra, op. cit. (lásd a fenti 82. pontot).

¹¹⁶ Lásd általában Randall Peerenboom, "Több jog, kevesebb bíróság: Tom Ginsburg és Albert H.Y. Chen (szerk.): *Közigazgatási jog és kormányzás Ázsiában: Összehasonlító perspektívák*, London: Routledge, 2009, chap. 9. fejezet (175-201. o.).

a peres felek az igazságszolgáltatási rendszer segítségével harcoljanak jogaikért az ilyen ügyekben. Azt is meg kell jegyezni, hogy a párt hatáskörét vagy működését nem szabályozza törvény, és a közigazgatási szervek aktusaitól eltérően, amelyek a közigazgatási perrendtartásról szóló törvény alapján megtámadhatók, a párt szerveinek és tisztviselőinek aktusai, valamint az általuk hozott szabályok vagy politikák nem bírálhatók el a bíróságok előtt. A párt hatalmi monopóliumának mindenáron való fenntartása iránti legfőbb prioritás szükségszerűen a polgári szabadságjogok és az emberi jogok túlzott korlátozásához vezet. Ahogy Susan Shirk rámutat:

"Kína vezetői aggasztó paradoxonnal szembesülnek. Minél fejlettebb és virágzóbb az ország, annál bizonytalanabbnak és fenyegetettebbnek érzik magukat. A KNK ma egy törékeny, tekintélyelvű rezsim, amely fél a saját polgáraitól... A kínai vezetőket kísérti a félelem, hogy a hatalmon töltött napjaik meg vannak számlálva."¹¹⁷

Végül pedig a hagyományos kínai kultúra maradványai még ma is meghatározzák a jog és a társadalom életét Kínában. Például a polgári jogviták közvetítésének hivatalos hangsúlyozása, mind a jogviták bíróság elé kerülése előtt, mind a peres eljárás megkezdése után, amikor a közvetítést még mindig a bíróság végzi, részben a közvetítés hosszú kínai hagyományával, a közvetítés és a harmónia konfuciánus preferenciájával, valamint a konfrontációtól és a pereskedéstől való konfuciánus idegenkedéssel magyarázható.¹¹⁸ Továbbá, a *guanxi* és a jogállamiság közötti ellentétet gyakran meghúzták már a vita a kínai jogról.¹¹⁹ A hagyományos kínai kultúra a *guanxi* vagy

¹¹⁷ Susan L. Shirk, *Kína: Oxford: Kína: Törékeny superhatalom*, Oxford: Oxford University Press, 2007,

pp. 5, 7.

¹¹⁸ Lásd általában Albert H.Y. Chen, "Mediation, Litigation, and Justice: *Confucian* Reflections in a Modern Liberal Society", in Daniel A. Bell and Hahm Chaibong, szerk: Cambridge University Press, 2003, chap. 11. fejezet (257-287. o.).

¹¹⁹ Lásd általában Albert H.Y. Chen, "Rational Law, Economic Development and the Case of China" (1999) 8 Social and Legal Studies 97-120; Michael Trebilcock és Jing Leng, "The Role of Formal

a személyes és társadalmi kapcsolatok vagy kapcsolatok, és a jog háttérbe szorul. A *guanxi* felhasználható olyan problémák megoldására, amelyeket egyébként a személytelen jog és a joggal kapcsolatos folyamatok kezelnék, vagy akár a jog követelményeinek megkerülésére vagy megsértésére is. A *guanxi* elterjedtsége a kínai társadalomban jól ismert, és néha a jogállamiság akadályának tekintik. Végül, Kínában a joguralom legalista hagyománya, miszerint a jogot a hatalom birtokosai a hatalom eszközeként használják, miközben maguk a hatalom birtokosai a jog felett állnak, még ma is jelentős mértékben fennmaradt.¹²⁰

IV Következtetés

A KNK történetének első harminc évében a kínai jog éppen azért volt érdekes az összehasonlító jog szempontjából, mert annyira különbözött a világ más országainak jogától. Ez az "eltérés" vagy "abnormalitás" valóban lenyűgöző volt a tengerentúli tudósok és megfigyelők számára, de a kínai nép rendkívül súlyos árat fizetett érte. A kulturális forradalom korszaka kétségkívül a kínai történelem és a civilizáció történetének egyik legsötétebb epizódja volt. A törvénytelenység okozta szenvedés és tragédia a jog és a törvényesség értékéről tanúskodik.

1979-ben a következő passzus jelent meg egy cikkben, amely a hivatalos

Beijing Review magazin:

A történelem mindig hagy maga után valami tanulságosat. Drágán fizettünk, de fontos leckéket tanultunk, amelyeket korábban nem értettünk. ...

Contract Law and Enforcement in Economic Development" (2006) 92 Virginia Law Review 1517.

¹²⁰ Lásd általában Chen Hongyi (Albert H.Y. Chen), "Modern Reflections on the Ancient Legalist Tradition", in Chen Hongyi, *Falixue de shijie (A jogtudomány világa)*, Peking: Zhongguo zhengfa daxue chubanshe, 2003, pp. 151-177.

a jogrendszer és annak valódi érvényesítése. Ezek a meggyőzések népünk vérének és életének árán születtek.¹²¹

A KKP 1970-es évek végén hozott döntése, miszerint a semmiből újjáépíti a jogrendszert, részben a maoista korszak tanulságaira adott válaszként értelmezhető, részben pedig úgy, hogy a reform és nyitás új korszakában a gazdasági fejlődés és a külföldi befektetések jogi alapját kívánta biztosítani. Amint azt ez a fejezet fentebb bemutatta, 1978 óta a KNK-ban folyamatosan és következetesen a jogszerűség és a jogállamiság egyre nagyobb hangsúlyt kap, valamint a törvények és a jogi intézmények bővítése és javítása zajlik. Míg a KNK történetének első harminc évében a kínai jog a világ más országaihoz képest "devianciának" vagy "abnormalitásnak" számított, a következő harminc évben a kínai fejlődés olyan jogrendszert hozott létre, amely egyre inkább hasonlít más országok jogrendszereihez. Ironikus módon ez azt látszik sugallni, hogy a kínai jog ma már kevésbé érdekes az összehasonlító jog szempontjából.

A kínai jog és a kínai jogrendszer "normalitás" és a joggal és jogszerűséggel kapcsolatos világméretű trendekkel és gyakorlatokkal való "konvergencia" irányába történő elmozdulását azonban másképpen is lehet szemlélni. Ez az emberi jogok és a jogállamiság univerzalista eszméihez való kínai "áttérés" mély jelentőségét jelenti Kína és a világ számára. Az "Emberi jogok Kínában" című 1991-es Fehér Könyv¹²² a következőképpen kezdődik.

Az emberiség régóta dédelgetett eszménye volt, hogy az emberi jogokat a szó teljes értelmében élvezze. Amióta ezt a nagyszerű kifejezést - emberi jogok - évszázadokkal ezelőtt megalkották, minden nemzet népei nagyszerű eredményeket értek el az emberi jogokért folytatott szakadatlan küzdelmükben.

¹²¹ "China's Socialist Legal System" (1979) 22:2 Beijing Review 25., 27. o. (1979).

¹²² Op. cit. (lásd fentebb a 37. pontot).

emberi jogok. ... számos magasztos eszméket valló ember még mindig elszántan dolgozik ezért az ügyért.

A jogállamiságról szóló 2008-as fehér könyv¹²³ pedig a következőképpen kezdődik:

A jogállamiság azt jelenti, hogy egy politikai civilizáció egy bizonyos történelmi szintre fejlődött. Mint az emberi bölcsesség kikristályosodása, minden ország népe vágyik rá és törekszik rá.

A kínai nép hosszan tartó és szakadatlan küzdelmet folytatott a demokráciáért, a szabadságért, az egyenlőségért és a jogállamiságon alapuló ország felépítéséért. Jól ismerik a jogállamiság jelentőségét és értékét, és ezért nagyra tartják azokat a gyümölcsöket, amelyeket Kína jogállami országgá építése során elértek.

Úgy vélem, ezek a nyilatkozatok a kínai vezetés őszinte vágyát tükrözik, hogy előmozdítsa a jogállamiságot és az emberi jogok bizonyos fokú érvényesülését Kínában, és hogy a nemzetközi közösség felelős és tiszteletre méltó tagjaként részt vegyen a jogállamiságról és az emberi jogokról szóló nemzetközi és globális vitában. Ugyanakkor ugyanez a vezetés elkötelezett amellett is, hogy a KKP politikai hatalmi monopóliumát megőrizze Kínában. Még ha ezt a monopóliumot figyelembe is vesszük, és nem lépjük át, a kínai jog és a jogi intézmények terén még mindig sok lehetőség van a fejlődésre és javulásra a belátható jövőben, mivel a kínai jogrendszer még mindig a modernizáció folyamatában van. Úgy vélem, hogy e tekintetben további előrelépés várható, ahogy Kína tovább halad a Peerenboom professzor által a jogállamiság "vékony változatának" nevezett jogállamiság felé.¹²⁴ Ugyanakkor arra is emlékszem, hogy Lubman professzor a Mao utáni Kína jogi reformjáról szóló könyvének a "Madár a kalitkában" címet adta.¹²⁵ Hogy mi lesz a "ketrec" jövője, és hová repül majd a madár, azt még nem tudjuk.

¹²³ Op. cit. (lásd fentebb a 30. pontot).

¹²⁴ Peerenboom, op. cit. (11. o.), 2-6. o.

¹²⁵ Lubman, op. cit. (92. o.).